

עליה וקליטה

בן-גוריון בבולגריה: מפגשו הראשון עם שארית הפליטה*

טובה פרילינג

א. הרקע לביקור

1. בבולגריה

בן-גוריון יצא למסע לרומניה ובולגריה בשבוע האחרון של נובמבר 1944. ארץ היעד העיקרית הייתה רומניה, שבה היה מספר היהודים הגדל ביותר בשטח שוחרר. רק אחרי כן הגיעו לביקור בן יום אחד בבולגריה. לאחר מספר ימי המתנה בטורקה התברר לבן-גוריון כי לא קיבל אישרתו כניסה לרומניה. על כן שינה את חכנותו ויצא קדום לבולגריה. הוא עשה שם שבועיים במעט מרוקו, אינטנסיבי ומרתק, ולרומניה לא הגיע כלל.¹

בן-גוריון יצא אל בולגריה לאחר מהפכת ה-9 בספטמבר 1944, שהעתה לשולטן את 'חויזת המולדת', קואלייציה של ארבע מפלגות (המפלגה הקומוניסטית, ברית האיכרים, המפלגה הסוציאל-דמוקרטית והחוג האלטיסטי האנטי מלוכני – 'זווינר'), שמאז 1939 ניהלו מערכת נגד המשטר שהapk בהתחלה יותר ויותר פשיטי. קואלייציה זו קמה יומם לאחר כניסה הצבא האדום לבולגריה ועמדה בבסיסה של ממשלה שהורכבה בمعنى פריטט, שהיא לו קשר מועט לכוחו היחסי של המפלגות: ארבעה שרים ממפלגת האיכרים הגדולה, ארבעה מחוג 'זווינר' וארבעה מהמפלגה הקומוניסטית. עוד ארבעה מושבים חולקו, שניים למפלגה הסוציאל-דמוקרטית הקטנה ושניים לאישים פוליטיים בלתי תלויים. אף שה'זווינר' קיבל את מה שנראה היה כשלשות המשרדים הבכירים: ראשות הממשלה, משרד החוץ ומשרד המלחמה, נתרבר במהרה כי עדמות הכוח המרכזיות נמצאו בידי המפלגה הקומוניסטית: משרד הפנים, הממונה גם על הביטחון הפנימי והמיליציה, ומשרד המשפטים, שיום נהיל את 'משפט העם' נגד 'אויבי האומה'.²

מהפכה זו הקרינה גם על המצב הפוליטי בתחום הקהילה היהודית. ההשתלטות הקומוניסטית הדרגתית על בולגריה באה לביטוי גם בשינוי חד בהנאה בתחום הקהילה היהודית. הנהגה הציונית סולקה מהנהגת המוסדות היהודיים, הארץים והקהילתיים בידי חברים המפלגה הקומוניסטית שהלכה והתחזקה, ובן-גוריון נכלל

* מאמר זה לקוח מעבודת מחקר לשם קבלת תואר דוקטור שנערכה במכון ליהדות ומגנו בהדרchtו של פרופ' יהודה באואר.

כביקורתו זה לثور מאבק שהתרחש בעיקרו בחודשים הראשונים שלאחר המהפק הפוליטי וסופו, למעשה עם חיסולה של גלות בולגריה ועלייתה ארצה בשנת 1948-1949. נקלע והתעורר: אם במאבק בין המפלגות הציוניות השונות על ההנאה בתנועה הציונית, ואם במאבק בין התנועה הציונית לבין הקומוניסטים, על השליטה בקהילה.³

בן'גוריון הגיע אפוא לבולגריה בתקופת ביינים שבין מושט מלוכני בורגנוי לבין מושט קומוניסטי שלך ותבৎס בהתקופה. ככל תקופה ביןים הוליה גם תקופה זו מצב פוליטי וחברתי מורכב יותר. בימי ביקורו הספרדים ניסה בן'גוריון להבין את תמנת המצב כדי להצליח ולרתום את הכוחות העיקריים שפעלו בהוויה נזילה זו לטטרותיו. הוא קיווה שכוחות אלה יאפשרו יהודים הדוצים לעלות מבולגריה לצאת או, במקורה גרווע יותר, לפחות לא יתנגדו לפועלות שיזקנו את הקהילה מפני התבוללות, וישמרוה לקרה עלייה בבואה העת.

2. בישוב ובתנועה הציונית

שבועיים קודם למסע, ב-6 בנובמבר, נורה למוות הלורד מוין, שר הבריטי הושב באhir ובמורח החיכון,ידי שני חבריו לח"י. בכר הגיעו לשיא חדש בעולות הטrror נגד מטרות במשל הבריטי והחריפו את התהווות בקרוב מנהיגות היישוב שדרך זאת תחבל בסיכוי של שינוי לטובה במדיניותה של אנגליה כלפי היישוב בתחום המלחמה. ב'ישוב המאורגן' שלל או את דרך המאבק הזאת הציבו גם על שתי סכנות אחרות: הסכנה שהבריטים יגבירו את לחץ על היישוב, ובכך תיפגע יכולתו לבנות בסתר כוח צבאי, וזאת כאשר זיכרונו חיפושי הנשך ומשפטו נשך היה עדין טרי; הסכנה כי השלהם עם פעולות אלה תפרש כהסכמה לפעולות נבדלות, לא מתואמות, שמשמעותן פגיעה חמורה במבנה הדמוקרטי העדין והמורכב של יישוב המושתת על יסודות וולונטריים, ובמוסדותיו הנבחרים.⁴ ההתקשות בחיוו של הלורד מוין ואירועים אחרים שקדמו לאירוע זה (ואין זה המקום לסקור אותם) הובילו אל ההחלה על היוזן, שבה היה לבנ'גוריון מקום מרכז. בן'גוריון האשים את אצ"ל ולח"י כי פתחו במלחמה אורחים חד צדדי והביע על שתי אפשרויות עיקריות העומדות לפני רוב היישוב: טרור או מאבק ציוני מדיני. ארגוני טרור או יישוב מארגן, יישוב המבקש לנחל מאבק מדיני חייב להיות מארגן, אחראי ובצל כשור פעהה. ארגוני טרור ופעולות טרור מוכנים מאבק כזה ויש לפעול נגדם, לפועל ולא רק לדבר. היישוב, כך פסק, עומד לא רק לפני 'אידיאולוגיה טרוריסטית', שעיליה ניתן לענות ב'הסברת אידיאולוגית'. היישוב עומד מול פעולות טרור המחלבות בקיומו ובארגון, במלחמותו, במדיניותו ובቤתו, ועל כך יש לענות במעשים. בן'גוריון הודיע את התופעה, את ביטוייה המעשיים והציג גם דרך פעולה לביעורה.⁶ בן'גוריון יצא אפוא לביקור בבולגריה בתקופה רגישה ומתחה בישוב: שניים מחברי הנהלת הסוכנות ה特派员 על רקע ההחלה על היוזן וריחפה סכנה של 'מלחמת אורחים', כפי שהוא עצמו הגדיר. ואילו הבריטים היגבו בשורה של ביטויי מהאה ווזעם, וביהם סימנים של 'ציינון' ביחסו של צ'רצ'יל, שהוגדר כאחד הциונות, וכשתגובה בריטית אפשרית הייתה הכרזה על הפסקה מידית של כל עלייה

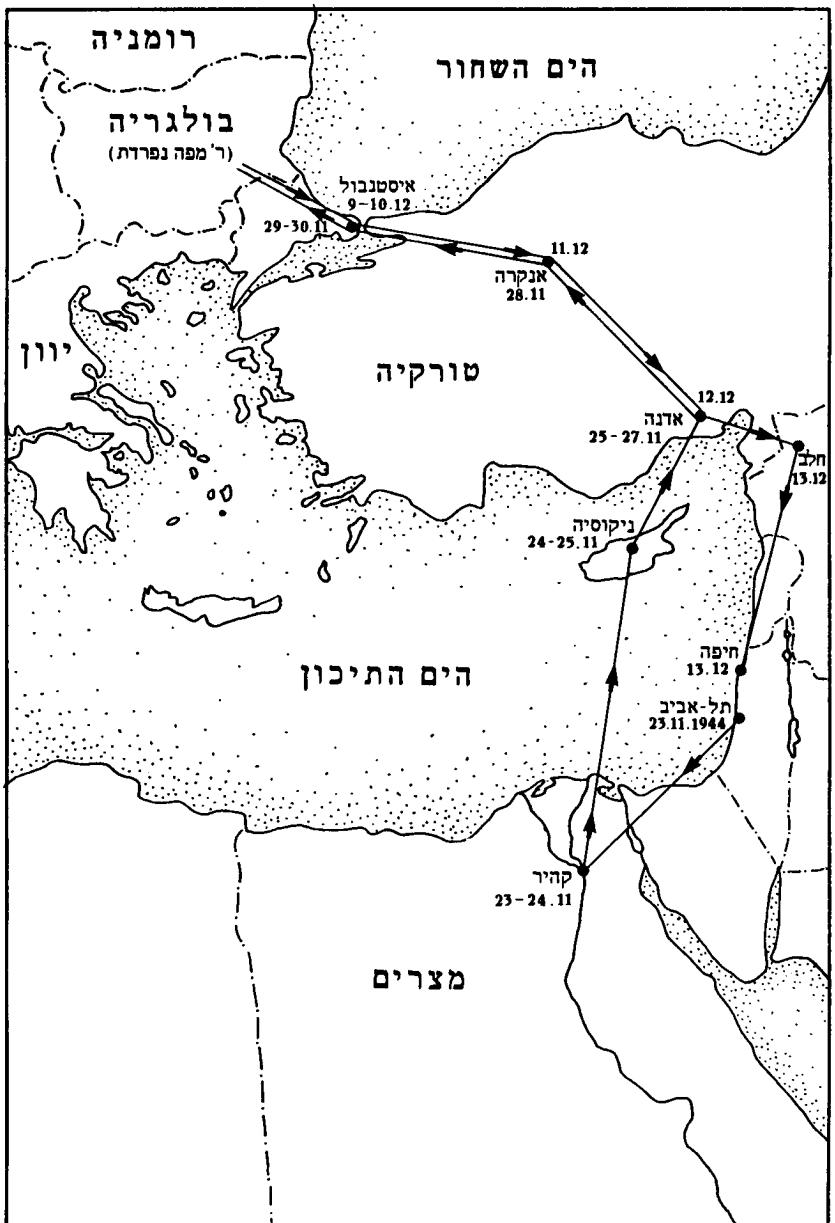
לאירועי ישראל. החלטות הנהגת היישוב והגניםים הבוטים והחדרמשמעיים לפועלות התנקשות לא יכולו להפיג את המתייחסות באחת.⁷

מה מצא בז'גורין לצעת למסע לבולגריה דוקא בשעה כה רגילה?

התשובה טמונה בהבנה של בז'גורין את המצב הכלול שהמפעל הציוני היה נתון בו או ובהגדרת מטרות המשע בעיניו. כי בסופו של דבר, למרות הסערה שעורר מעשה התנקשות זהה ולמרות החשש שהבריטים יקשייחו את מדיניותם ביחס ליישוב, על היישוב ועליו להמשיך בהכנות למאבק המדיני והאחר הצפוי לאחר המלחמה. בהיערכות זו חובה לשלב את הדאגה לשארית הפלטה, את לימודה, את חידוש הקשר עמה וחיזוקו ואת רתימתה למאבק על גורלה ועל גורל היישוב, אשר בעיניו היו כרכומים זה בזו. כל זה בטרם התמסדו והשתרשו המשטרים החדשניים, שהסדריהם לגבי יציאת היהודים ומעמדם מיישום. בז'גורין הגידר את מטרות המשע בכמה הזדמנויות ובאופן מפורט ביותר במכחוב שכחוב מקאהיר, בדרכו למסע, למרק רבלום, יוזדו הוותיק, מאנשי פועל-ציון ובזמן המלחמה מרכזוי פעולות הסיוע וההצלה במערב אירופה. במכחוב סקר בהרחבת את המצב סיעה ב', ובתווך כל זה את הטrror וההחלנות להיאבק בו, את הפילוג ופרישת סיעה ב', וארגן את החשבות לצאת אל שאarity הפלטה, לארגן את ציבור הזה למאבק המדיני הצפוי. הילדים – ובעיקר היתומים – לעלייה ולהכין את ציבור הזה למאבק המדיני הצפוי. בתמצית הגידר זאת בז'גורין גם כתשובה לשאלת שאל ויצמן בדיון בהנהלת הסוכנות: 'מה רוצים היהודים – מה רוצה שאarity הפלטה', בז'גורין השיב: 'רק בשבייל לבדר שאלה זו והחלטתי לנסוע לאירופה'. כלומר: להכיר באורך בלתי אמצעי את שאarity הפלטה, את בעיותה ואת תכניותיה, לעמוד מקרוב על הסכנות האורכבות ליהודים באזוריים שנשתחררו – ניתוק עקב התבולות רצוניות או התבולות כפואה בעידוד השלטון הקומוניסטי; סכנות של מחסור האופני לשעת מלחמה ומוואה, קור, רעב ומחלות – ולגזר מתחוק כך את ההיערכות הנדרשת לשינוי לשארית הפלטה במקומותיה ולארגנה לעלייה מוקדם ככל האפשר.⁸ טעם אחר ליציאה לביקור, דוקא באותו שעה, היה פרואזיא לדידי: המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית החלה לארגן את הנסעה כבר בראשית ספטמבר,⁹ ומשעה שנייתן סוף סוף אישר, גם אם תלקיין, ציריך היה לנצלו. הקשיים שעירמו הרוסים – ואפשר גם הבריטים – על קיום הסיור ברומניה הוכיחו כי ההחלטה לא לדוחות את הסיור בשל האירועים בארץ הייתה החלטה נכונה.

ב. מהלך הביקור

בז'גורין יצא לביקור ברומניה ובבולגריה ב-23 בנובמבר 1944. הוא יצא את סופיה בדרכוchorah ארצה ביום ה', ה-7 בדצמבר ב-21.30, לאחר ביקור של שבוע ימים. ביום שישי בבוקר הגיע לקושטא, וביום ד', כ"ז כסלו תש"ה, ה-13 בדצמבר הגיע לתל אביב. הוא הגיע לבולגריה לאחר מסע מפרק מירושלים, דרך קאהיר, ניקוסיה, עד הגיעו לטורקיה שבה שהה כשלושה ימים בהמתנה לאישורים המתאימים לכינסה לרומניה. ב-30 בנובמבר התברר לבז'גורין כי לא יזכה בקורס באישור הכנסה לרומניה, והשאלה שרשם לעצמו הייתה 'אם לחכות פה עד התקבל תשובה – או לנסוע

מסעו של ברזגוריון לבולגריה

לסופיה¹⁰. בז'גוריון לא התלבט זמן רב, וכתחש בלילה יצא לבולגריה, ועמו האוד אבריאל, נציג המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בקובשטה, וויטלי חימוב, נשיא ההסתדרות הציונית המאוזת בבולגריה.¹¹ בשובו ארצה התברר לו כי טוב שלא השהה ביקרו עד לתשובה הרוסים באשר לביקורו ברומניה, שכן תשובה זו בושה לבוא.¹²

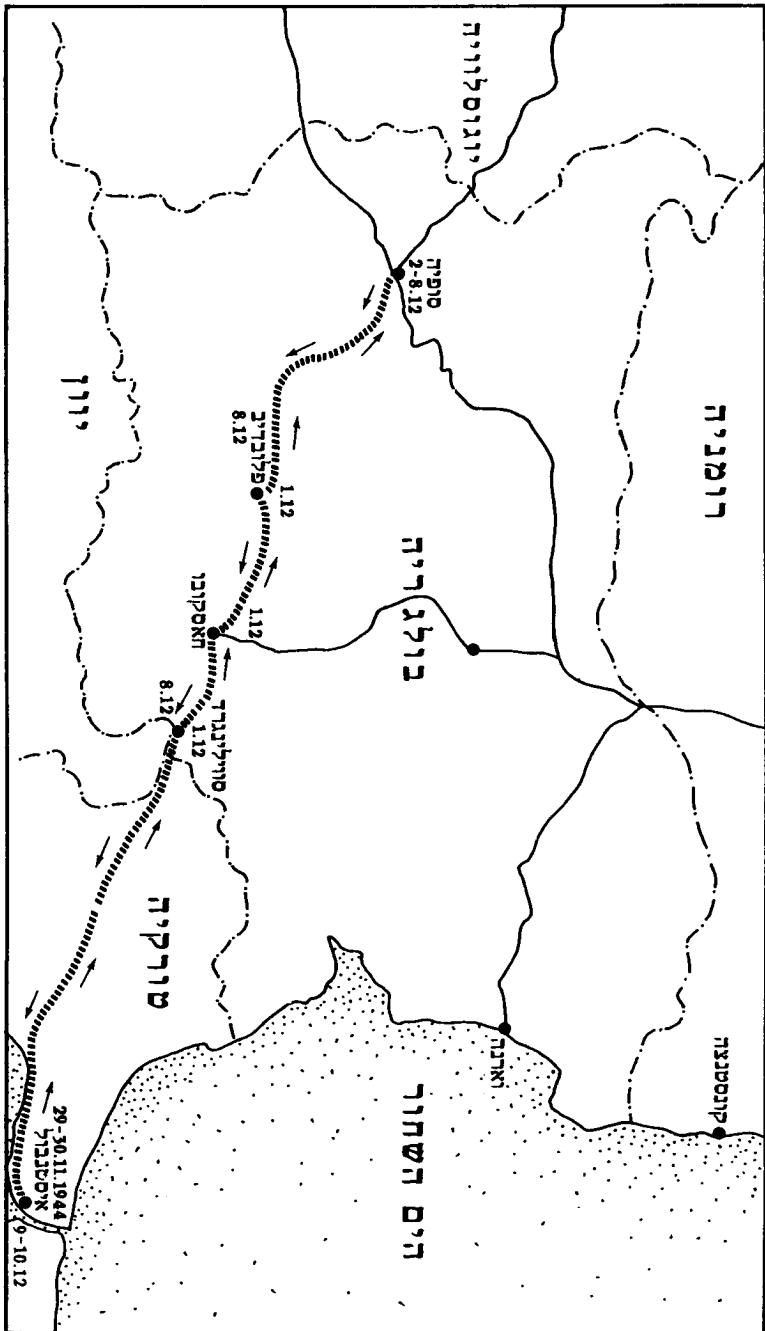
במהלך ביקורו קיים בז'גוריון עשרה פגישות עם שלושה סוגים עיקריים של מתודדים: יהודים ועסקני הקהילה, פקידים ומדינהיים בולגרים ונציגים של הכוחות הזרים שעשו בבולגריה באותה עת. מפגשו עם יהודי בולגריה היו סוערים וнерגים. הוא השתף בקבלות פנים, באספות עם ובפגישות מצומצמות יותר עם נציגי המפלגות היהודיות השונות בבולגריה. הוא נועד עם ארבעה מרבני בולגריה, עם נציגי תנועות הנוער עם 'עמך' היהודי, כמו שכני שכנות העוני בסופיה ונשי חילילם יהודים בולגרים ואימוחיהם, אשר שתחו בפנוי בקשות שונות. בז'גוריון נועד עוד עם משלחת של פליטים יהודים מהונגריה שהצליחו להגיע לבולגריה, עם חברי מערכות העיתונים הציוניים בבולגריה, ממה ציונית ופועלי ציון, וכן נפגש מספר פעמים לצורך דיווח, תיאום והנחה עם שליחי היישוב ובניה פומרנץ, יוסף ואדרון, אהרון בן יוסף ומשה אגמי, שעשו אותה עת בבולגריה.¹³ בז'גוריון נועד עם שורה ארוכה של ראשי המדינה בבולגריה, בהם ראש הממשלה, קימון גיאורגיב, שר הפנים, אנטון יוגוב ('צער, צנום, חקלק'), שר החוץ, פרופ' פטקו סטינינוב ('איש סימפטטי, ישר, אך מחוסר ישע'), וכן עם שר התעמלות דימיו קזואסוב. כדי לשות לביקור אופי מלכתי, ארגנו השליחים לבז'גוריון את הפגישה הראשונה עם ראש הממשלה והחרי כן עם שר-שר השירותים. בז'גוריון נועד עוד עם שניים מתוך שלושת עורכי המלך הינוקא, סימאון, ופגישה נוספת, טקסית בעיקרה, קיים בז'גוריון עם המטרופוליט סטיפן ראש הכנסייה של סופיה, שתיפר לבז'גוריון על העזרה שהוא הגיעו ליהודים.¹⁴

בז'גוריון נועד גם עם נציגי מפלגות בבולגריה, עם גיאורגי דימיטרוב, ראש מפלגת האיכרים (ואל לנו להחליפו בגיאורגי מיכילוביץ דימיטרוב שהיה מזכיר הקומינטראן 1935–1943, וב-1946 נעשה ראש הממשלה הקומוניסטי של בולגריה), וכן עם נציגי המפלגה הסוציאליסטית הבולגרית – ד"ר אטאנס מוסקוב וכריסטו פונב, שהביאו לו את ברכת מפלגתם, וביקשו את חוות דעתו על פעולותיה. עוד נפגש עם דמות מפתח בחימם הפליטים של בולגריה באותה עת, צולה דרגוצ'יבה, המזכירה הכללית של הוועד המרכזי של 'חו"ת המולדת', בחורה כבת ארבעים, לא מכוערת, פיקחת.

בבולגריה שהוא באותה עת נציגי כוחות בעליות הברית המשחררים, ובז'גוריון נועד לצרכים שונים גם עטם. בהם ראש הנציגות הבריטית האורחית בסופיה, איי יוסטן בוסול, וראש המשלחת הצבאית הבריטית, הגנרל אוקסל. הגנרל 'חקר' את בז'גוריון על התכניות של היישוב ועל האפשרויות של ארץ-ישראל. הוא נועד גם עם ראש הנציגות האמריקנית האורחית בסופיה, מיינרד ברנס, איש בקיז ברזיה של בולגריה, אשר שירת שנים רבות בבלקנים. בז'גוריון נפגש גם עם הצד הסובייטי, עם סגן מפקד הצבא האדום בבולגריה – הגנרל הרוסי צ'רפנוב, '… אדם הגון מאד,

מסעו של ברנירין בתרן בולגריה

ק"מ 1:5.000.000

איש רוסי עמי טוב ... היה עוד חיל בצבא הצארי'.¹⁵ בז'גוריון נכנס לבולגריה ויצא ממנה בקרון רכבת מיוחד שהועמד לרשותו, כיאה ל'ראש מדינה' ול'מלך היהודים', כפי שהוגדר בפי מארכיו. הסיבות לכבוד הרב שוכה לו היו קשורות במצבה המדינית והכלכלית של בולגריה באותה עת ובנהנחת של חלק מארכיו כי בידיו המפתח אל 'היהדות העולמית', ודרכה אל הסיווע של מעצמות המערב אשר לו בולגריה נדרשה. בז'גוריון מילא את תפקיד 'ראש המדינה' עד תום ומתקור קריאה מודיקת של הכוחות הפעילים בבולגריה ניסה לתמן בתוכם וביניהם ולהפיק מהם את המרב.

ג. פעולות ותוצאות

ביקורו האינטנסיבי של בז'גוריון בבולגריה לא התנהל לפי תכנית פעולה סדרה שהוכנה מראש. הטעם היה פשוט: לא הייתה תכנית כזו. בז'גוריון לא התכוון לשנות בבולגריה יותר מיום, וגם עוזרו ומלויו לא יכולו לדעת מראש על שינוי מסדר המשען. אך אילתרו אפוא הוא עוזריו ומארכיו סדר יומם שנציג מטרות העל שהוצבו למשען, על פי מה שניתן היה להספיק ולארגן בהתרעה כה קצהה. על אף האילוץ האמור הצליח בז'גוריון – בסיווע עזריו ועסקנים בקהילה – לעירוק מסע שבו טיפול במספר נושאים מרכזיים, ואשר נודעה לו גם חשיבות מורלית רבה לייהדות בולגריה אך גם חשיבות מעשית, שהשלכותיה ניכרו גם בטוחה הקצר וגם בטוחה הארוך.¹⁶

1. המפגש עם המזוקה ודרבונו פעולות העזרה לבולגריה שני מפגשים שערכ בז'גוריון ב ביקורו זה ביטאו באופן מובהק את המזוקה הגדולה של חילוקים מיהודי בולגריה, קהילה אשר ייחסית לרוב היהודי אירופה ספר עליה גורלה.¹⁷ המפגש הראשון היה עם משלחת של נשי חיילים יהודים ואימהותיהם, שבאו אל בז'גוריון וביקשו את התערבותו למען שחזור יקירהין. נשים אלה סיימו לבז'גוריון כי יקירהין עבדו כחמש שנים בעבודת פרך. אחר כך, אחרי השחרור והמהפכה, גיסו אותו לצבא ושלחו אותו להונגריה. התנאים שחילילים אלה נתנו בהם גרוועים, והתשלומים שהמשפחות מקבלות נמכרים ואני מספיקים. גברים אלה היו חלק מכלל הגברים היהודים בבולגריה, אשר גיסו במהלך המלחמה לעובדות כפייה, גיסו ושהחררו חליפות. הם גיסו מחדש מהפכת ספטמבר, ועם הכרזת המלחמה על גרמניה נשלו לחזיות. בז'גוריון הבין היטב כי אין יכול להושיע בעניין זה, שכן בפגישתו עם שר הפנים יגוב יום קודם הסביר לו הלה את מדיניות הגירוש של המשל החדש ואת העובדה כי גיסום זה נעשה לפני אמות המדינה הנהגות בו. כשבז'גוריון תיאר את הפגישה לחבריו ההנהלה אמר: 'הן פנו אליו שאני אוציא אותם מהצד. וזה היה קצת מגוחך, אבל קורע לב'. ולימוננו סיפר בקצרה על הפגישה ועל השאלה שניקרה בו: 'מה לענות?'¹⁸

הפגישה עם אימהות ונשות החיללים, שביטהה את הפנים הכוונים של תלמיד 'ההשתלבות' בבולגריה, הייתה מעין מכוא לפגישה השנייה: מפגש קשה עם מצוקה ועוני מנול, שהותיר רישום עמוק על בז'גוריון. ביום הרבעיע לשנתו בסופיה בא בז'גוריון עם מלויו לשכונת העוני יוז'י-בונאר (או – אוצ'יבונאה, בטורקית: שלוש

בארות). את שראה וחוש חזר ותייר מספר פעמיים: 'הכלתי לראות את שכונת העוני; בשביili הייתה זו שעה חשובה, אולי החשובה בבלגריה', והוא דבר איום ונורא.¹⁹ בז'גוריון הסביר בארכיות את דרך היוזרתה של המזוקה בשכונה זו, את גירוש היהודים מסופיה ומערים אחרות לעיר השדה, את שוכם לאחר השחרור לערים ולסופה, שם מצאו כי רוב הבתים נתפסו בידי הבולגרים, גם בשל המחסור הגדול בדירות שחריף בשל הפצצות האמריקניים והאנגלים את סופיה כאחת מבירות מדינות הツ'יר/²⁰, את העובדה שהחלק מהיהודים, ובעיקר לאמידים שבבם החזירו את הדירות, גם קודם שנכנס לתוכפו הצו על החזרת הרכווש היהודי, אך לא כך לגבי חלק לא מבוטל מהאוכלוסייה היהודית. שכן 'שם ממשלת לא תעוז להוציא בולגרי מדרתו ולהושיב בה היהודי, גם קומוניסטים לא יעשו זאת'. המזוקה כה גדלה גם משום שכונת זו אכלסה בעבר כ-2000 נפש, וכבר אז הייתה שכונת עוני, ועתה גדל מספר יושביה והגיע ל-15,000 בקירוב. בז'גוריון תיאר את המפגש בצבעים עזים:

היתתי בארכעה חרדים. בחדר הראשון מצאתי רק משפחחה אחת, הבעל באבא, האישה מתקבלת 500 ליבנה לחודש, מנכימים לה שכר דירה, זהו בכיספנו פחות מ-20 גראש, שני ילדים ערום ויחפים, גם היא יחפה. היא אינה יכולה לצאת החוצה, הילדים אינם יכולים ללכת לבית הספר. נכנסתו לחדר השני – שתי משפחות, אישת בריאה, בעלה קצב, גם היא בוגרת מגע קצבים, אישת שנייה חיורת, מניקה ילד, הרה, עם עוד שני ילדים חיורים, נורא להבית אליהם, רומים. אני בטוחו שלילדים אלה לא יתקיימו יותר מחודש, יששה שבועות, יחפים, כולם יחפים, לבושים שחובות. בחדר אין כלום מלבד שתי מיטות, ובו גרות שתי משפחות. בחדר השלישי – ארבע משפחות, המון ילדים, כולם חיורים,תו המות על מצחם, שני גברים ביניהם – אחד זקן משותק וצעיר משוגע, כולם באוטו חזר. בחדר רביעי – שלושה-ארבע משפחות, ארתה תמונה, ילדים העומדים למות, דבר איום ונורא. ניסיתי לדבר אתם, אך התבונתי. אלה שהלכו אתי דברו בולגרית. כולנו היינו מלובשים, ריאתי שהם נפגעו: מה אתם בראות אותן, אנשים על סף היישוב בהחלט, דבר איום ונורא.

בימנו, בטור תיאור הביקור כתוב: 'זועה, קלון, תהום ... אימה'.¹⁹ המפגש הראשון הזה של בז'גוריין עם שרarity הפלטה, לא כמו שהוא מושג מופשט, אלא עם התגלמותו של המושג בפועל, הצליל ויזכר את ראייתו בכל האמור לגבי הסכנות האורכיות לשאריות הפלטה ובධיפות שבஹשתת הסיע הפסיכי והרוחני לה. בז'גוריון לא נתה להתרגש בקלות, ועם כל עצמת התרגשותו לאחר הביקור בשכונה, כמו גם לאחר שאחחוותו בבלגריה, לא איבד את יכולת ליאוט את העווות לפישורון הנכון. מנוקות מבטו לא שיקפה השכונה זו את מצבה של כל יהדות בולגריה, אלא את מצבה האפשרי של שרarity הפלטה באזורי המשוחררים, אם היישוב לא יתארגן ויידרך להוישת הסיע הנדרש גם אידיאולוגית וגם מעשית בזמן ובמקום הנכונים. השכונה זו היפה לגביו לדגם של מצב אפשרי של שאר היהודי אירופה, שילכו ויהשפו לסכנות ולמצוקות הפסיכיות של הרעב, הקור והמלחמות, אך גם לסכנות הצפויות מלחץ אידיאולוגי: של 'הספר האדום' הקומוניסטי מכאן ושל השידול והסיע

היהודי-פילנתרופי הגוזר להמשך קיומה של הגולה – של גורמים כהיצ'ם והג'ז'ינט – מכואן. על ללחמים אלה עמד כבר במהלך הביקור ווחר עלייהם בשובו, ובדווחו בהנהלת הסוכנות אמר:

... אותו דבר שرأיתי בבולגריה חל בORITYה שווה על כל היהודת באירופה. אבל אייחד את הדיבור על 45,000 אלה. צריך להיחס עזורה, ביחיד לילדיים. אני בטוח שרוכם הגדול של הילדים ימותו מוקור, ממחלות, מחוסר מזון וחוסר רפואיות. אין רפואיות בבולגריה, צריך להגיש להם עזורה. בעניין העזורה יש סכנה עצומה. יש שם שליטנות הקומוניסטים היהודיים, שהם יכולים לאבד את שאրית היהודים שניצלה באופן גופני ...²⁰

בנג'וריון לא בזבוז זמן. הוא TABע להיררכם מיד לשיעור וויאד את ביצועו. הסיווע הטוב ביותר בעניינו היה ארגון יהודי בולגריה לעלייה מידית, והוצאתה אל הפועל. אולם גם הוא ידע כי דבר זה אינו עשוי. גם משומש שלא כל היהודים ירצו לעלות, וגם משומש שבמקורה הטוב, אם כל האישורים יושגו, עמדו לרשותו 'על הנני' – כ-10,000, רשיונות, ובמציאות הרבה פחות. שכן חלק מהרשויות הובתו כבר ליהודים, באמצעות הבטחת חילוצם מאזורים שעדיין בשליטת הצ'יר, והרשויות הבריטיות כבר ניכבו הבטחות אלה מהמכסה הכללית. על כן הפריד בנג'וריון בין שני סוגי סיוע, בין הסיווע לטוווח הקצר לבין זה לטוווח הארץ.

להשתתת הסיווע המידי, סיווע חרום, פעל בנג'וריון עוד בהיותו בבולגריה ומיד לאחר מכן. לאחר הביקור בשכונה פעל אצל הגיינט לחולקה מידית של בגדים ונעליים, והפעילה התבצעה מיד.²¹ כן הורה לראשי התנועה הציונית ולשליחי היישוב במקומות להציג את האישורים המתאימים לשיגור סיוע מהיישוב. בדרךו, בקורסוא, כבד נמסר לבנג'וריון כי שרי המסחר והכספים בבולגריה הסכימו להתריר משלוחים של בגדים, נעליים ותרופות ליידי בולגריה, ולביצמו רשם: 'להודיעו כמיות ולהיחס המשלווח'.²² בהגיעו ארץ הורה לארגן משלווח של 5000 זוגות נעליים לילדים, תרופות וסבון, ומספר ימים אחורי כן ביקש לוודה ביצועו, ובמכתב שלשל להאודות אבריאל שאל אם ההנחיות שהשאר מולאו ואם משלווח הנעלים התקבל. משלווח זה היה ראשוני ואחריו באו עוז.²³

בקובל, וגם זאת כסיווע מיידי, פעל בנג'וריון להוציא מהירה מבולגריה של מי שרק ניתן, ובראש ובראשונה הילדים. החלטה זו של בנג'וריון בדבר הילדים נסמכה על המצוקה, אך גם על האישורים שהועמדו לרשות היישוב כבר באוקטובר. אז הודיעו הבריטים על הפרשת 10,300 רישיונות שעוז נוטרו, תוך שהם מגדלים מסיבות פוליטיות את מספר הרשיונות עבור ילדים על חשבון המבוגרים. בישיבה שבה סוכם הביקור ביוז'בונאר, ולאחר ששמע דיווחים שונים, מוניה פומרנץ, אהוד אבריאל ושאר המשתתפים הנחה אותם לארגן קבוצות נוער לעלייה, להכניסם לקבוצות עשרות ילדים העוני ... לארגן מחקר הילדים, צילום, תיאור מצבם, לשם העലאתם לארץ מחוץ לחשבון. שלושה ימים אחר כך, עוד בהיותו בבולגריה, החלית להקצותות לילדים 450 מתוך 1000 הרשיונות שהעמדו עוד קודם קודם לשרות ההסתדרות הציונית בבולגריה, אך לא נוצלו בשל מגבלות שהטילו הבולגרים ובשל קשיי תחבורה: 200 הוקצו לילדים שכונות עוני, 150 ילדים שנכללו כבר בראשימות

ההמתנה ואישוריהם הגיעו, ר' 100 לילדיים מערבי שדה. בהנחות שהשאר לחברי התנועה הציונית בבולגריה חזר והdagיש את הדחיפות בטיפול בילדים:

המרכז הציוני ומרכזו החלוץ ישימו לב באופן מיוחד לילדים העוני בסופיה ובערים אחרות, יטפלו בהם, יידגו לבריאותם, לזיקתם עם היהודי, לחינוכם העברי, ועל הכלול לעלייתם לארכז, כי בהעברת הנוער היהודי מהגיל הרך ביותר עד גיל הצבא בזמן הקרוב ביותר לארכז יש לראות את התפקיד הגדול והדוחף ביותר של היהודי בולוגריה והתנועה הציונית העולמית.

בשובו לארץ הדגיש בהנהלת הסוכנות את חשיבות ההיערכות לפועלה מדינית מיוחדת להעלאת הילדים מכל ארופה ובתווך כרך מבולגריה, תוך פריצת גבולות הספר הלבן. כן הדגיש כי לתוכנית המדינית של היישוב באותה עת יש שני פנים: הפן הפוליטי ששמעו דרישת למדינה יהודית, והפן השני העלתת המילון הראשון, וראשונים בתחום זה הילדים. הוא סיכם: "... מוכרחים לעשות מפעל פוליטי, שיוכלו להעלות ילדים אלה, וזהו הצלחה".²⁴

את הסיום ארך הטוחן ראה בז'גוריון בחיזוק החינוך העברי הציוני, הוא החיסון [ה]מוסרי [ו[ה] אידיאי [ה]גדולי²⁵ בנגד أيام המשנות הורות, שאפשרות פגיעתן היתה גדולה במיוחד בעיתוי האמור. בז'גוריון הגידיר בבהירותו הרבה את האיים הקומוניסטי בכלל, ואת השתלבות הקומוניסטים על הרחוב היהודי בפרט, וראה בו סכנה גדולה במיוחד לנוער, כי ככל זאת הקומוניזם זה לא רק שלטון, זו היא אידיאה, ואם לא תהייה אפשרות של עלייה מהירה, אז הציונות עומדת שם בסכנה גדולה. ...²⁶ בז'גוריון החל בהטמעת המסר הזה, ובתרגםו לשפה מעשיה עוד בהיותו בבולגריה, לאחר שלמד כי חלה הרעה רבה במעמד הלימודים העבריים בה. כבר במהלך ביקורו ביוז'בונאר ראה כי החינוך שם הוא חינוך קומוניסטי, וכי חינוך זה הולך ודוחק את החינוך העברי בכלל ורחבי בולוגריה. בית ספר זה היה דוגמה מובהקת למחדך כולל של חינוך קומוניסטי שנועד לטפח את ההזדהות עם העם הבולגרי ואת תחושת השותפות של שני העמים ולקדם את תהליכי ההשתלבות של היהודים בולוגריה. בז'גוריון למד עוד כיثنאי העבודה של המורים למקצועות העבריים הורעו, אף שהחברי הקהילה הציונים השלימו את משכורתם, כי מכסת שעות הלימודים העבריים הוקטנה – לימוד עברית הוגבל לשילוש שעות בשבועו והלימודים העבריים הוצאו בהדרגה מתוכנית הלימודים – כי מורים רבים פוטרו או עזבו בשל ההרעה המתמדת במצבם וכי מופיע טרור נגד מורים עבריים בשדי השدة. עוד למד כי פועלות הקומוניסטים לכיבוש החינוך כלל היהודים נמצאת בתחום ההוצאה לאור ופרסום ספרות וכתבי עת רדיוקליים. בספריות מיוחדות שהוקמו והועשרה הספרות שעסקה בשאלות קיומו של המיעוט היהודי בולוגריה, ומזעורה הספרות הלאומית. בז'גוריון קרא לראשונה הקהילה וראשי התנועה הציונית לתבוע בתוקף חינוך עברי ולהתנוות כל שיתוף פעולה עם הנהגת הקהילה הננתונה תחת השפעה קומוניסטית בהחלת 'מינימום' של חינוך עברי בבתי הספר. הוא עצמו הספיק לתבעו ואת בפיגישות שקיים עם הקונסיסטוריה (מועצת הקהילות של יהודי בולוגריה), שהוקמה מחדש בספטמבר ובה רוב מוחלט לקומוניסטים), עם נציגי המפלגה הקומוניסטית עצם, עם חברי המרכז הציוני ועם חברי מרכזו 'החלוץ'. כן הודיע כי הוא מカリיב סכום מסוים להרחבת

הלימודים העבריים ולסיווע למורים.²⁷ הוא הודיע עוד כי יdag לשלווה ספרי לימוד, כתבי עת ועיתונים עבריים מהארץ כדי להגדיל מרצ ואמציעים לחינוכם העברי של הילד והנעור היהודי, ולעמדו נגד מזימות הטמעה שמנסים להטיל בחוק יד על היהודי בולגריה, ובעיקר על הדור הנוכחי, ובנהיות שהשאר לישראל גולדין, איש המשרד הארץ-ישראלי בקובשתא, הורה לו בין השאר לטפל בשיגור ספרי הלימוד.²⁸

בכואו לארץ הוסיף בונגוריון פן נוספת לעניינו החינוך והדגיש את החשיבות הרבה הנודעת למפעל השליחות ולדמות השליח באומה עת. הוא ציין כי נוכח הלחץ והאתגר הקומונייטי, יש לחזק את התנועות הציוניות המקומיות בבולגריה, ברומניה ובהונגריה, שכן לבד הן לא יכולים בכך. לעומת זאת, אמר, יש לאמן דגם של שליח שהוא בעל התוקף המוסרי וההבהנה הפוליטית הרבה בויתר שהיישוב יכול לשגר.²⁹

2. הניטונות לחלץ את הקבוצות היהודים שעוכבו בסטרה-זגורה ובקובנאלק עקב קשיים שהווערמו על דרכם של יהודים אשר הצלicho להימלט מפולין אל תוש רומנים, אך לא יכולו להמשיך מנמליהلالה, ניסה המשרד הארץ-ישראלי בקוברטש למצוא מוצא דרך בולגריה. הכוונה היה לבדוק אם בולגריה, ששימשה ארץ מעבר לפלייטים יהודים גם קודם לכן, תאפשר לשמש בתפקיד זה גם אחרי השחרור ושינוי המשטר בה. לאחר משא ומתן בין המשרד הארץ-ישראלי בקוברטש לבין השלטונות הבולגריים, הושג הסדר למעבר אלפיים פליטים דרך בולגריה לטורקיה, ושתי קבוצות ראשונות שיצאו מרומניה אכן עברו את בולגריה והגיעו לטורקיה ללא בעיות מיוודות. לא כזו הייתה נחלה של שתי הקבוצות הבאות. הקבוצה השלישית בת 335 נש עוכבה בידי השלטונות הסובייטיים בתחנת סטרה-זגורה, עיר במרכז בולגריה. קבוצה נוספת נספפת בת 273 נש שניסתה לעبور באותו חודש, נובמבר 44, נעצרה גם היא והועברה לעיר קוינלק. את הסיבות לעצרת היהודים לא ידעו או שליחי היישוב בזודאות.³⁰

עיקרי הסוגיה הובאו לפני פנוי בונגוריון על ידי מנחם בדר, מפעיל ההצלה ביישוב, يوم לפני צאת בונגוריון מהארץ, והואוד אבריאל הוסיף עליהם כשותען בונגוריון לאנקרה, וכבר בהתחלה התעורר החשש שלא פרשת שירות העולים שנטקהה ב-1940 בקהלזובו-שֶׁבַץ חזרה על עצמה.³¹ אבריאל סיפר לו על קשיים שמערמה ממשלת בולגריה בדרכם של המבקשים לצאת ממנה בכלל, ובתווך זה כלל את מה שכונה 'פרשת 600 הנעכבים בסטרה זגורה', הם 608 הנוסעים היהודים שעוכבו בבולגריה. בונגוריון, כדרכו, לא בזבז זמנו. ביום שבו דיווח לו אבריאל על הפרשה הוא העלה את עניין 600 הנעכבים בבולגריה בפגישה עם אחד מאנשי השגרירות הבריטית באנקרה, וביקש את התערבותו. המודיע שהיה לבונגוריון באוֹתָה עת לא ניתן היה לדעת מי הוא הגורם לעיכוב. רמז ראשון הוא קיבל מהפקיד הבריטי שמסר לו כי הם כבר פנו לאנשייהם בסופיה 'שיעשו הכל למען הסעתם' של הנעכבים, וכי לסייע להם יש יד בפרשה. בונגוריון שאלו אם כדאי לפנות לצלב האדום, וזה הציע לו לא לערב את הצלב האדום, שכן מי שעומד בראשו אינו מקבל על הרומים, ולכנו לא רצוי לפנות אליו.

בן'-גוריון העלה את עניין ה-600 גם לפני לורנס שטיינהרדט, השגריר האמריקני באנקרה, וזה מסר לו כי מינרד ברנס (Barnes), הציר האמריקני בסופיה, כבר פועל בעניין זה. עוד סיפר לו כי מקור ההחנהגות הסובייטית הוא כפי הנראה התנגדות ממשלה לובלין ליציאת הפולנים שבקבוצות. כן סיפר לו, כי כבר ביקש שיפרידו בין הפולנים לבין האחרים, וכי 'הוא בטוח שבעוד שלושה-ארבעה ימים ישוחררו רוכם לנסוע'.

בן'-גוריון קיבל מידע מעודכן על הפרשה מיד עם הגיעו לבולגריה. הוא העלה את הנושא בראשונה בפגישתו עם ראש הממשלה הבולגרי, קימון גיאורגייב, וזה גילה לו את אשר הלך והתרבר בהמשך, כי 'לענין זה אין כל שיוכת לממשלה הבולגרית'. לא הם הגורמים לעיוב, ובכל מקרה הצעיר לבן'-גוריון לבדוק סוגיה זו גם עם שר החוץ ושר הפנים המטפלים בדבר.³² בן'-גוריון אכן העלה את הסוגיה לפני שר הפנים, יוגוב, האיש החזק במשגלה, וזה הודיע לו באמצעות מזכירו שהגורם העומד מאהורי העיכוב הוא ועדת הפיקוח של בעלות הברית (The Allied Control Commission). הוועדה המשותפת של בעלות הברית עד להסדרת המועד הסופי של השטחים המשוחררים, והתואנה היא שהמכסה שהוקצתה לפלייטים מבולגריה מוצחה כבר. תשובה זו הצבעה בעצם על גורם שלישי נגומי האפשרי לעיוב, לא ממשת בולגריה ולא הסובייטים, אלא הוועדה המשותפת. אפרשות חדש זה הועלה ביום שבו בן'-גוריון שוחח בטלפון עם נציג הקבוצה בסטרה-זוגורה, שביקשו ממנו 'למען השם לעשות לחץ ולהציל'. הם שאלו עוד אם יש תקווה כי הפרשה תסתתיים בטוב, והוא השיב כי 'אין ביחסו, אך יש תקווה'.³³ מכיוון שהחצים שונים הוליכו אל ועדת בעלות הברית ביקש בן'-גוריון להיעוד עם הנציגים השונים בה. המטרה שבן'-גוריון העמיד לעצמו בפגישות אלו הייתה לימוד מידת השפעתם של הגורמים הזרים הצבאים והאזרחים השונים על המתרחש בבולגריה, הקשר שלהם לשאלת העליה, ובכלל זה גם לפרשה זו. הפגישה הראשונה במסגרת משלחת ברנס, ראש הנציגות האמריקנית האורחתית בסופיה. מה שהלך והתחזר לבן'-גוריון במהלך הביקור עד אותו שלב הואר עוד יותר על ידי ברנס שהסביר לבן'-גוריון כי לדעתו 'אין ממשלה בבולגריה. יש רק צבא כובש'. כי גם ועדת הפיקוח של בעלות הברית אינה קיימת בכלל; היא התחנכה רק פעם אחת לציוון עובדת קומה, וכי בעצם הכוח האמוני כגוף פועל; והגעinya הוא הרוסים ו'מה שיוחלט', במוסקבה יוחלט, מה אי אפשר לעשות שם בבולגריה הוא רשות ו'מה שיוחלט', במוסקבה יוחלט, מה אי אפשר לעשות שם דבר.³⁴ תשובה דומה בעניין סטרה-זוגורה ובעניין הכוח המצרי בבולגריה קיבל בן'-גוריון גם בפגישותיו עם שני הנציגים הבריטים, בוסול, ראש הנציגות המדינית-ازורתית, והגנרל אוקסלי, ראש הנציגות הצבאית. בוסול כברנס הדגיש במהלך הפגישה את חשיבותם של הסובייטים בבולגריה, המליך לפני בן'-גוריון כי יפגוש את ראש הנציגות הצבאית הסובייטית, והבטיח כי ינסה לסייע לו בארגון הפגישה. בעניין סטרה-זוגורה – העניין הראשון שבן'-גוריון העלה בפגישה – אמר בוסול שהוא כבר ביקש הנחיות מלונדון, ובינתיים אין הוא יכול לעשות דבר, שכן יתרון הבעל 'תלו依' ברוסיה ...³⁵ הבריטים היו צד מובהק בכל האמור בעליה לארץ-ישראל, גם מבולגריה. עיכובים בעליה שנגרמו בידי צד שלישי הקלו מעלייהם את הלחץ והקティינו את הסכנה, מבחינתם, של פריצת שערורי העליה שנקבעו בספר

הלבן. עם זאת בוסול כברנס אכן תיאר נוכחות מקורה שבו המפתח היה בידיו הסובייטים ולא בידיהם. ובレンס חור וקבל לפניו המומונים עלייו בוושינגטון על הגולגולת הסובייטית בבלגרדיה, אשר באה לביטוי גם בועדת הפקוח של בעלות הברית, שבה עשו מרצונם.

בפגישה בין סגן מפקד הצבא האדום בבלגרדיה, הגנרל צ'רפנוב, לבין בז'גוריו נсмерה האויריה הידידותית, והגנרל נתגלה כאדם הגון מאוד, איש רוסי עמי טוב. עם זאת, הרוסי לא ניסה להסתיר את כוחו והשפעתו בבלגרדיה, גם לא את הנאותו האישית מהמצב הזה. בז'גוריו העלה כבר בהתחלה את עניין הקבוצות בטהראז'זוגורה ובקונקל, והגנאל הוודה כי ההנחה לעכבר היתה סובייטית. הוא תלה אותה לצורך לבדוק את הרכב היוצאים ובקבלה אישורים מתאימים עבור הפלנים שבתווך ה-600. העניין, אמר, הועבר כבר לבירור הממשלה הפולנית, אך מכיוון שיש שתי משלחות כאלה – זו בלובלין, וזה הוגלה בלונדון – יארך הבירור עוד זמן. היה זה תירוץ, וכבר הגנאל הצבע על כך, שכן, אמר, לאחר שיגיעו תוצאות הבדיקה, אז יועברו למוסקבה ושם בעצם יוכרע סופית גורל הקבוצה. בז'גוריו ניסה למצוא מוצא, והעלה את הרעיון שכבר הציגו שטיינהרדט שייתנו לאלה שאינם פולנים לנסוע. צ'רפנוב הסכים ואמר ש'יטלפן מיד שיבחינו בין הפלנים ושהאינם פולנים', אך מיד התעתש, חזר בו, ואמר כי גם לגבי אלה יהולט במוסקבה אם ייסעו.³⁷ אחר כד הפליג הגנאל לסייע ולעסוק בעניין זה ובחר לעبور להיבט האידיאולוגי, ושאל מודיע נראה להוט לחזור ולעסוק בעניין זה ובחר לעبور להיבט האידיאולוגי, ושאל מודיע בעצם אין היהודים הללו נשאים במקומם. בז'גוריו השיב בשאלת רטורית: האין הוא, הגנאל, מתגעגע למולדתו? צ'רפנוב ענה: כמובן. ובז'גוריו, כתובקש, המשיך: גם להם יש מולדת, ארץ-ישראל sama, ואחרי כל מה שעבר עליהם הגעגועים גדולים עוד יותר. ומה עם היהודי רוסיה, הקשה הגנאל, הגם יכלו אם יוציא להם? יתרון, אם כי אני בטוח, השיב בז'גוריו. וכגנבייך, המדיינאי היהודי-סובייטי,³⁸ המשיך צ'רפנוב לחוץ, גם הוא ילך לארכ'-ישראל? ובז'גוריו השיב: לא כל היהודים כמווהו. היין שפקד הגנאל להביא הלהיט את האויריה, והשיכחה שה��פתחה בין הצדדים דמהה יותר לחקירה. הגנאל שאל את בז'גוריו על דרך בואו לבלגרדיה ועל חכמותו בהמשך המסע. הוא הדגיש לבז'גוריו שרך הם, הסובייטים, יכולים לחת רשותם להיכנס, ולאחר ששאל את בז'גוריו لأن מועדות פניו, ובז'גוריו השיב 'או לביקרשת או לארץ', והודיע לבז'גוריו כי לא יוכל לנסוע לבקרשת. 'שאלתי', סייף בז'גוריו ליוםנו, 'זהי החלטתך? אמר: "כן". סופית? "כן". בעוד יומיים או שלושה ימים תוכל לנסוע הביתה?'. על השאלה האחרון, הניסיון האחרון של בז'גוריו להציג הישג כלשהו בתחום העלייה בפגישה זו, האם יש רשות להסיע נסעים באניות שאנשי המוסד לעלייה ארגנו, השיב תשובה מתחמקת: 'הלווא עכשו אי רשות לעלות ואין עולמים. אמרתי: "כשיהיו". ענה: "עכשו הקצין הימי איננו, אבל הוא יבוא בעוד ימים אחדים ואו תפנו אליו?'. בדרך התנהגותו של הגנאל ובדבריו ניכרה הפגנת 'בעל ביתות' רוסית בבלגרדיה. רושם זה עלה בקנה אחד עם דברי

שאר הנציגים הזרים בסופיה, עם מה שלמד בן-גוריון במהלך ביקורו עד אז ועם ניתוחי משקיפים זרים.³⁹

ב-18 בדצמבר 1944, ללא כל הסבר מיוחד מיווה, התירו הסובייטים לשתי הקבוצות להמשיך בדרכן. קבוצה אחת המשיכה לכיוון הגבול הטורקי שם נתקלה בקורסי חדש. תוקף האישורים שהומצאו לחברי הקבוצה בקייז' 44' פג' ביןתיים, והטורקים לא הסכימו לאפשר להם לעبور בשיטתם. ציריך היה להתחליל את הטיפול בעדכון האישורים, ורק לאחר השגתם, בינוואר 45', המשיכו שתי הקבוצות בדרכן ונפתחה פרשת טטריה-זגורה – קונקל. קשה להעריך את תרומת מעורבותו של בן-גוריון לפתרון הבעיה, אם בכלל. אפשר ומדוברות זו שימשה מ�ץ לפתרון הבעיה, אפשר שהבעיה יכולה הייתה לנפרת באוטו קצב ובאותה מידה של 'הצלה', גם ללא כל קשר אליו.

כרגע או סימלה פרשה זו גם את החלק היישן והידוע בהוויה של פעילות העלייה, חסימת הנתבים חדשים לבקרים ואת מעורבותו של בן-גוריון בניסיון לפרוץ אותם, אך גם את העידן החדש באירופה, הכלול בתוכו את פן 'הספר האדום', כינויו שנחן בן-גוריון כפראפהה על ביטוי דוחה אחר 'הספר הלבן' לסכנה גדולה שצפה, ניתוק וביזוד היהודים באזורי שנסלטו בידי הסובייטים. הזמן הרוב שהש��יע בפרשא, הזרות הרבות שבהן העלה אותה בניסיון לפצחה, החצים שהובילו אל הסובייטים, המוטיבים התיאטרליים שכאו לידי ביטוי במפגש האמור והעוכדה כי בסופו של דבר היא נפתחה מכוח הסכמתם הדגימו אל נכוון את טיבה של הסכנה הזאת.⁴⁰

3. הניסיון לפרוץ את מחסומי העלייה מבולגריה
בן-גוריון למד על קשיי ההגירה מבולגריה עוד קודם שהגיע אליה, במהלך הניסיון הנמשך מסוף 1942 לחוץ ממנה את הילדים כחלק מהתכנית הכוללת להצלת הילדים מהבלקנים. אחרי כן התעשר ניסיונו וניסיונות המר של שר השילחים כנסו לחוץ 1000 יהודים, שנראה היה בתחילתה כי הושגו ההורירם המתאים ליציאתם. בהגיעה לבולגריה יחד בן-גוריון מאמצים רבים לניסיון לפצח את הקשיים השונים שהוערמו בדרכם של המבקשים לצאת – אלףים לפי הנתונים שהיו בידו – ובכוננה לפשט את התחילה כולם.

הקשה הראשון היה הצורך לשכנע את רשותות הממשלה הבולגריות וגם חלקיים מהקהילה היהודית – במה שנראה היה מובן – במקומה של העלייה כפתרון המרכז'י לביעות העם היהודי באותה שעה. קודם כל הדגיש הדגimento של בן-גוריון את חשיבותה של העלייה ליהודים ולישוב, את דחיפותה ואת הקשיים בדרכה, בפיגישתו עם ראש הממשלה, קימון גאורגייב. זה הופעת מסגנוו הישיר של בן-גוריון, העלה באוב את האמנציפציה והדגיש את רצונה של הממשלה לשיקם את היהודי בבולגריה בבולגריה, להחויר את זכויותיהם וلتת肯 את העול שנעשה להם. בן-גוריון דיבר על המאבק הלאומי של העם היהודי ו אמר לו כי לרוב היהודי בולגריה, ככלוב היהודים, העיקר – ארץ-ישראל/, ומהיעוט, אם יחפוץ בכך, ישאר בבולגריה וישקם את חייו בה. הוא ציין כי לארץ-ישראל יש יכולת כלכלית לקלות עלייה בשיעור הנע בין ארבעה לשישה מיליון יהודים, וכי לא להשאיר את דבריו במישור ההפפה רמז על הקשר בין הגדמת מדיניות ההגירה של בולגריה לבין הושטת סיוע של היישוב, דרכו אל

'היהדות העולמית', דרכה אל לב שועי המערב להשתתת סיוע כלכלי שהיה חיוני מאוד לבולגריה באותה עת. אין לדעת על מה סמרק בז'גוריון אמרו כי יש בידי היהודים לשפר את סיכוייה של בולגריה במזרח באמצעות שירותו, מעבר לניסיון להטיל למרכז כל קלף אפשרי – גם דימויים של עצמה.⁴¹

בן-גוריון ניסה לפצח את הקושי גם בפיגישותיו האחרות עם ראשי הממשלה בבולגריה. בפגישה עם אנטון יוגוב ניסה בן-גוריון לשכנע בחומר התוחלת של המאמץ לשקים את היהודי בולגריה בבולגריה, שכן זהה ארץ חקלאית דלה, ויקשה להסביר את הציבור היהודי הצעיר-בוגרני לחקלאות. יוגוב ('צער'), האינטיליגנטי וה'חלקלק', תלה את הסיבות לרוב קשיי היציאה ממצב המלחמה המתמשך, ובחשדנות שנתגלעה ביחסם ברית המועצות עם מדינות המערב כבר באוטה עת חלק מהמלחמה הקרה לעתיד לבוא. מצב מלחמה, אמר, חייב גיוס כל כוח אדם אפשרי ונקיות צעדי מנע נגד ניצול לרעה של זכות היציאה. עוד אמר, כי חוגים יהודים הקשורים באמריקה ובאנגליה, שבשם לא נקבעו, עוסקים בהברחת הון ורכוש יקר מבולגריה, ובבן-גוריון עצמו אין סיבה להלין על כך, שכן אלה גם לא שולחים את אנשיהם לא-ציי-ישראל אלא לאנגליה ולא-אמריקה. יתר על כן, אין כל בעיה יהודית מיוחדת. ההgelות חולות על כולם ואין כל אפליה בהםוס להיהודים. תhalbיך החזרת הזכיות ליהודיים החל, המשיך השר, והוא יסתהים בהקדם האפשרי. בן-גוריון התעקש ודחק בשאר: מי שמנגנים או בגיל גיוס לא יצא, אבל לנעור ולבלתי מגויסים יש להתריד לצאת. אמנציפציה שכרכיה בהיפיכת היהודי בולגריה לחקלאים לא ת策לה. הגבלות הכלל פוגעות בעיקר היהודי. הנעור אינו מנצל את בולגריה לטובת אמריקה ואנגליה. היהודים והתנוועה הציונית אינם מעוניינים בתיאוריה של חופש יציאה אלא בפרקטייה. השר לא השתכנע, סיים את הפגישה באמירה סתמית, 'זה יכול בידי המשלה כולה, מה שיוחלט יעשה', וב恰עה כי יוגש לו תזכיר בנושא.

בן-גוריון יצא מפגישה זו וטעם מר בפיו: 'כולם נראתה מתחמקים פה, אחד מסתתר מאחוריו גב שני', סיפר לימון. ברור היה לו כי צריך לאחד את הגורם המרכזי במקבילית הכוחות הבולגרית, הנציג, אולי, מהווים למשלה. ביוםנו רשם: 'מי הוא השליט האמיתי? אומרים מזכירת האו"פ [הוועד המרכזי של חירות המולדת], צולה דרגוניצבה, שהיתה ברוסיה', ובשובו ארצה, תיאר זאת בither פרוטו: "... המצב הוא שאיש אינו יודע איפה השלטון, אם יש שלטון – איפה הוא השלטון, אם זו היא המשלה, אחים מחברי המשלה, כוח雄厚 למשלה, אם זו היא בולגריה או לא בולגריה. נדמה לי מכל מה ששמעתי לבירור העניין, לא נקבע הדבר בהחלט ...'⁴²

למרות הטעם המר שהותירה הפגישה, התחששה שיוגוב מתחמק וזורה חול בעינוי והכחלה כי אפשר שהגורם המכirus נמצא בכלל מחוץ למשלה, נאלץ בן-גוריון להמשיך בניסיון לשכנע את השר הצעיר. מכיוון שעונייני היהודים בבולגריה הועברו בספטמבר⁴³, לטיפולו של משרד הפנים לא ניתן היה להימנע מכך. וכן שלושה ימים אחרי כן העביר בן-גוריון תזכיר ארכוך ומפורט לשר יוגוב, ובו סקירת הקשיים, השגות טכניות ועקרונות על מעמד היהודים שאינם עוד תחת שלטון פשיטי ושורה של הצעות לפתרון המצב. תוכיר תקין ובוטה, ובו בין היתר כתוב:

... בסוף נובמבר לא ניתן ליהודים הרוצים לעלות ארצה לצאת מבולגריה,

בניגוד להצהרות מאושرات בידי ראש הממשלה, שאר חברי הקבינט הרגנטים ועוד, שהיהודים היו חופשיים עלות הארץ. לפי הוראה של המיניסטרון שלך מס' 7654 מ-20 בנובמבר 1944 ... והוראה הקrial באזוני, דרישות שתים-עשרה תעודות בשבייל לקבל פספורט ורישיון יציאה ...

בן-גוריון דרש עוד כי מתאפשר יציאה לארץ של כל מי שאינו חייב גויס, עליתם ללא הוריהם, הוצאה רכוש במידה סבירה וביטול הקשיים העצומים הכרוכים בתחום.⁴⁴

בן-גוריון לא הרפה. בסעודת שערך ד"ר גיאורגי דימיטרוב, ראש מפלגת האיכרים, לכבוד בן-גוריון, בהשתתפות חברי מפלגתו במשלה, מספר נכבדים יהודים וערתונים, הועלהה סוגיות העלייה, ודימיטרוב הבטיח כי הוא וחבריו בקבינט יתמכו בכל הדרישות הציוניות. יומיים לאחר מכן מומשה הบทחה זו, ובכינוס משותף של כל השרים חברי מפלגת האיכרים וחברי ה'זווינר' הוחלט על הצהרת תמייהה בכל תביעות העלייה של ההסתדרות הציונית. בן-גוריון בירך על הצהרה זו אף הטיל ספק בכוח השפעתה. הוא הבין כי במשטר דמוקרטי יכול להיות היה החלטה כזו חשובה, שכן מספרית היו אנשי ה'זווינר' חלק לא מבוטל במשלה, ואף ראש הממשלה היה איש ה'זווינר'. אולם מכיוון שהלך והתבהר שבבולגריה נשلتת

בידי הסובייטים ובאיכרים, החלטה זו לא הייתה אלא עניין סמלי.⁴⁵

יעד נוסף להסרת הקשיים היה שר החוץ הבולגרי, הפרופ' פטקו סטינוב. זה תלה את הקשיים בעלייה בצריכים פיסקליים של המדינה, ואת הקשיים הנגרמים בשל הבדיקות והאישורים הנדרשים בידי משרד הפנים בתחום ועדת עלות הברית להמציא פרטימ על הנכסים והויצאים מבולגריה. הפגישה הוזו לא העלה דבר, ובן-גוריון סיכם אותה בקצתה: 'איש אהוד, בלי ספק אהוד. אך נדמה לי חסר אונים.'⁴⁶

בן-גוריון העלה את הנושא גם בפגישתו עם שני העוזרים של המלך הבולגרי הינווק. הוא הדגיש את רצון רוב הציבור היהודי לעלות, והציג, באמצעות ויטלי חיימוב שהשתתף בפגישה, את הקשיים שעורם המשל בדרכם של אלה. אחד העוזרים נשא לחזור ולתמלות את הקשיים בוועדות בעלות הברית, אילן שהיה נזה מרוד להיתלות בו, ולא בבולגרים עצם, אך בן-גוריון דחה זאת ואמר שעד כמה שדעתו משותג אין הדבר נכון, והוא לא תפירע. כן הציגו לבן-גוריון להגיש חזכרי בנושא לעוזרים ולמפלגתם, ובן-גוריון סיכם את הפגישה, ארירונית ממשו: 'אטמוספירה קולטורית, יידיזותית אבל לא גלוית לב (יש נראה סכסוכים פנימיים, וגם התurbuchot chuz').'⁴⁷

בן-גוריון צריך היה להמשיך אפוא ולחפש את נקודת ארכימדס לעניין העלייה מבולגריה. ככל שהתארכה רשותה הפייסות שלו, הוא למד יותר וייתר כי בעית העלייה סבוכה וכי צולה דרגויצובה, מזכירת האו"פ ('חויטת המולחת'), היא גורם חשוב במעט הכוחות בבולגריה. בשבו לארץ תיאר בן-גוריון את השיבותה בהנהגת הסוכנות: 'היא המזקירה של הוועד הלאומי של חוות המולדת, היא קומוניסטית, אומרים לי שבמידה שיש שלטון בבולגריה זה השלטון ...'⁴⁸ בן-גוריון

נוועד עמה ותבע ממנה ש'אל יפריעו לנוער לעלות לארץ'. אך מזכירת חזית המולדת ויוגוב דיבררו אותה שפה. העלייה, אמרה, היא עניין של הממשלה והוועד הלאומי איןנו מתערב בענייניה. ובכלל, אין הוועד הלאומי מתערב בענייני היהודים, ומכאן שאין היא יעד לקובלנות. למרות זאת, הבטיחה, היא תבדוק את כל הטענות בענייני העלייה, והיא חושבת שהן יסודרו.⁴⁹

חלף זמן נוספת עד שענירין העלייה בכללים סודדי. למרות ביטויו התמייח וההבטחת שקיבל בז'גוריון חלק מראשי המשלט הבולגרי, גם תמיכת פומבית כתמיכה ה'איכרים' וה'זוניינו', למרות מאציו להגעה להסכמים עם הקומוניסטים גם בנושא העלייה (ראה להלן) לא חל כל שינוי דרמטי באפשרויות העלייה במלך בিירטו זומן מה אחריו. גם ההטניה שניסה ב"ג ליצור בין סיכוי סיוע החוץ של המערב לבולגריה לבין פתרון בעיות העלייה לא הביאה לתוצאות מידיות. מסיבות שלא כאן המקום לסקרו אותן המשיכו הקומוניסטים להתחזק בבולגריה ולעכוב את היציאה, ורק שלוש שנים מאוחר יותר ניתן לעלייה המונית מבולגריה.⁵⁰ קשה לדעת באיזו מידה תרמו מאציו של בז'גוריון במלך הביקור להתקומות קראת מימושה של עלייה זו. תרמותו של בז'גוריון באפיק פעהלה זה – במלך הביקור זומן מה אחרי – התמקדה בעיקר בהציגת דגם המאבק שיש לנחל, בכל צוון, בכל רמה ובכל אמצעי, כדי להשיג את המטרה, ולא לוותר על השגתה גם אם תמהמה. וייתר מזה, בדיקת התנהגה הציונית המקומית להבנה כי במשטר החולץ ומתבסס יש להעיר מהר ככל האפשר לקראת עלייה המונית, ויפה שעה אחת קודם.

4. מעורבותו של בז'גוריון במאבק על הנengaת הקהילה בז'גוריון הגיעו אחראי שהושלמו מספר מהלכים חשובים שהיו קשורים במאבק על הנengaת הקהילה היהודית, בתוך כך השתלטו של קומוניסטים יהודים על מוסדות ההengaה של היהודי בולגריה, חלק מהטהlixir הכלל של ההשתלטות הסובייטית על ארץ זו ועל מוסדותה שהחל במהפכה ה-9 בספטמבר. קבוצות קטנות של פרטינים וקומוניסטים יהודים, מלוחים באנשי מיליציה ושוטרים חמושים השתלטו על שלושים קהילות ברחבי המדינה, וקומוניסטים יהודים ושותפי פעהלה מונו לתקידים מרכזיים בקהילות. אירוז זה החל ללא התנגדות ממשית מצד ההengaה הקודמת, שחששה כי תואשם כראקציונרית ופשיסטית. הקונסיסטוריה היהודית המרכזית, מועצת הקהילות של יהודי בולגריה, אשר פורחה על פי צו באוגוסט 42' ואשר חזרה והתכנסה ביולי 44' בהרכבתו רחבה, פורחה שנייה עם עליית ממשלה הקואליציה החדשה לאחר המהפכה. בكونסיסטוריה החדשה שהוקמה בספטמבר היה לקומוניסטים רוב מוחלט. ניסיון הציונים לכפות על הקומוניסטים היהודים הסדר אחר, דמוקרטי יותר, שיישקף את יחסם הכוחות המסורתיים בתחום הקהילה היהודית בבולגריה, נכשל. פניותם אל צולה דרגויצ'ובה וצדדים אחרים שנקטו לא עלו יפה ולא הולידו شيئا. בז'גוריון הגיעו אפוא לבולגריה, כאשר התנועה הציונית בה רוחקה מעמדות הכוח שהיו לה בעבר, כשהקהילה היהודית נמצאה בראשית צעדי ההתואוששות שלא מהפיגיות שספגה במהלך המלחמה, וכאשר הסקציה היהודית במפלגה הקומוניסטית רשמה לעצמה כבר מספר היישגים בדרכה לביסוס כיבוש

השלטון בקהילה.⁵¹ בנ'גוריון לא יכול היה להתחבט זמן רב בשאלת כיצד יותקפו הביעות הפנים קהילתיות שבחן הוא נתקל. תמוןת המצב הכללי הצפוי הייתה ברורה למדי עברו, והוא נגזרה מהש��תו הכוללת על סכנת 'הספר האדום'. דיווחים ראשוניים על בעיות הקהילה בבולגריה, וtribuna cii תערב במתחרש בה, הונחו לפניו כבר באנקרה ובקובשתא בידי חברי המשלחת היהודית הבולגרית לكونגרס היהודי העולמי, שעמד להתקיים בניו-יורק. שתים מתחום ארבע הנ侃ודות המרכזיות שהעלו לפניו נגעו בשאלת זו –tribuna לשינוי הרכבת האנטישמיות של הקונסיסטוריה וtribuna להגדלת ייצוג התנועה הציונית ב'חויטת המולדת' היהודית. והן רק חיזקו את חשיבות הדיברות שפיעמה בו מילא.⁵² תכנתו התגבשה במהלך, והוא בחר לפעול בשלושה צירים עיקריים: חיזוק 'ציונותה' של הקהילה היהודית; חתירה לאיחוד התנועה הציונית; הגדרת תחומי המאבק ושיטוף פעולה עם הקומוניסטים.

א) חיזוק ציונותה של יהדות בולגריה בנ'גוריון פירש את קבלות הפנים החמות שלון זכה בקרב הקהילה היהודית בבולגריה כביטוי להייתה ציונית ביסודה. אם אין ציונותה אידיאולוגית דיה, אפשר וזה ציונות מוטמרת, אולי ציונות שמקורה בתחששות שלא הוגדרו, אולי לא 'סונגנו' או זוככו, אך גם כך תחששות שייהי בהן די כדי שניתן יהיה להזקן שלא ידעכו, אולי אף לחשלן לכלי מאבק. על כן בכל אספה העם שהשתתף בהן ניסה לחזק את הציונות הזה ולהוציאה אל מעל פני השטח. באנאומו בקרב העם' היהודי הציג, רומס ופייר את הישגיה של התנועה הציונית בארץ-ישראל, הדגיש את נוכנותו של העם היהודי לצאת למאבק נחרץ למען מדינה יהודית ואת היהות יהודות בולגריה חלק בלתי נפרד ממפעלה זה. כבר בנאומו הראשון בבולגריה, בחסקובו, פרט בנ'גוריון על נימה זו ובחר לדבר עברית. משהתבקש לדבר רוסית, השיב: לא. אניאמין שולט ברוסית, מדובר אנגלית, צרפתית ושותות אחרות, אך היום אדבר רק בעברית – שפתה הרשמית של המדינה היהודית העתידית, שפט התנ"ך'. מי שלא רוצה לשם יכול לצאת.⁵³

באספת העם המרכזית בסופיה אמר בין השאר:

... מי ליזינו יתקע שככל אשר קרה בפולין, ליטא, גרמניה וכאן – לא ישנה?
... איני מפנק בכוננותיהם הטובה של המידינאים פה ובאהבת האדם של העם הבולגרי ... אך אני ניצב מול ההיסטוריה ושאל – היכולה להתಹים אומה עם זכויות הכתובות על הניר? היכול עם אחד לחזות מחדדים של עמים אחרים? האם יכול עם לחזות בלי להיות אדון לגורלו?

החליטו של העם היהודי נושא, אמר, 'שלא לשקטו ולא לנוח עד אשר תקום המדינה היהודית בארץ ישראל', ובמאבק הבהיר זהה להשגת המדינה היהודית העם היהודי כולם, ומילא גם היהודי בולגריה.⁵⁴

בן'גוריון ניסה לחזק גם את הרובד המנגדת התנועה הציונית במקום. בפגישות ובSEMBINARים לעסקנים ולהנగות תיאר את שהתרחש ביישוב, וסייע להם לעבודות ונתוננים לעבות את 'בשר' טיעוניהם בהתמודדות הציוריות שלהם עם שלולי הציונות, גם לחזק אידיאולוגית ולהראות כי הציונות נותרה משנה חיים ומנחה. מרכיב נוסף בדבריו היה סקירת אפשרויות התעסוקה בארץ-ישראל תוך הדגשת העובדה כי זהו

משק מערב ומגונן, ויש סיכויים טובים לקליטה קלה גם לכהילה שיש בה מרכיב עיר בורגנית נכבד. כן נהג בסמינרים אלה להגדיר ברורות וחודת את מטרותיה של התנועה הציונית בבולגריה, כמו השairם להם רשות יעדיהם לחזור אליהם ומשימות לבצע ובראשם, כמובן, הכשרת הציבור לעלייה המונית. במסגרת זו נפגש בפלובדיב עם נציגי הציונים המקומיים, ובസופיה נועד עם אנשי 'החולץ' ומרכזו 'החולץ' חמיש פעמים, עם הנהגת פועלץ'zion ארבע פעמים, עם חברי המרכז הציוני שלוש פעמים, ועוד בסוף הביקור אף נמצא להויתר להנאהה הציונית המקומית הנחיה מפורחות בכתב לפועלה.⁵⁵

בצד הפעולה בקרב הציבור היהודי המקומי והנהגו פעל ב"ג לחיזוק התנועה הציונית בבולגריה על ידי שיפור פעולות שליחי היישוב המקומי. ב"ג נועד מספר פעמים עם השליחים שפעלו בבולגריה זה מכבר, בדק את דרכי פעולהם, דאג לתיאום ביניהם ותבע מהם לחתמקד סביב המטרות שהצייב.⁵⁶ בשובו ארצה הרעה ב"ג שבחים רבים על השילוחים, ובין השאר קבע: 'הודות לשילוחים שנמצאו שם כמה לאחר השחרור התנועה הציונית',⁵⁷ שבחים לשילוחים הוסיף גם חברי התנועה הציונית שם.⁵⁸

אמצעי נוסף לחיזוק מעמד הציונות בתחום הקהילה היהודית סיפקו השלטונות, ובז'גוריו נאחז בו ורתם אותו לצרכי. בז'גוריו התקבל כמלך היהודים' בראש מדינה או ראש אומה, והטעם העיקרי לכך, אמרנו, היה הנחה כי בידיו המפתח לעזרצים המוביילים לסייע ערבי. הדרך לרתומם את יהדות העולם, שיערו, היא על ידי הרעפה 'כיבודים' על מהנייג היהודי מרכז. בז'גוריו, כמובן, לא היה זה שארגן לעצמו קבלת פנים זו, ולכנן לא ניתן לראות בכך אמצעי שהוא נקט. יחד עם זה בז'גוריו הבין את הרקע 'כבוד' זה, הבין את ערכו של האמצעי הזה להעלאת קרנה של התנועה הציונית ושחק את המשך הזה עד הסוף.⁵⁹

הדגש ששם בז'גוריו על חיזוק האידיאולוגיה של יהדות בולגריה ועל הצורך להיערך לקראת עלייה המונית נבע מהתרששותו ומרשימתם של השילוחים בבולגריה, כי המהיגות הציונית הותיקה וגם חלק לא מבוטל מהציבור הרחב לא ייחפזו לעלות, אם התנאים שהורגלו להם – פחות או יותר – יושבו על מוכן.

ב) איחודה של התנועה הציונית בבולגריה בז'גוריו סבר, אחד התנאים לניהול מאבק באתגר האידיאולוגי והארגוני שהציבו הקומוניסטים יהודים בבולגריה מחייב את חיזוק המנהה הציוני והידוק שורתו. לצורך זה, הנית, צריך למצוא דרך, גם אם לא בכל מחיר, להחויר את כל הסיעות הציוניות – גם הרויזיוניסטים – אל כל המנהה הציונית. הערכה זו לא הייתה נחלת בז'גוריו בלבד. אף שהוא נתקבש להתעורר בעימותים בתוך הקהילה היהודית עוד בהיותו בטורקיה, קדמות הניסיונות ליישב את ההדרים ולאחד את השורות לבואו לבולגריה, וענין זה, בעיקרו, לא חיכה לו. מבחינה זו ביטאה התנועה הציונית בבולגריה – לפחות לפני זמן קצרים – את אותן מגמות אחידות אשר עלו באותה עת גם בחלקים אחרים של שארית הפלטה.

בעידודם ובהמרצחים של שליחי היישוב שהגיעו לבולגריה מיד לאחר השחרור –

וניה פומרנץ, אהרון (בכר) בן יוסף ו يوسف וארון – פתחו פעילי התנועה הציונית בה בהתרוגנות לקרהת כינוס ועידת הארץ. לאחר שורה של ויכוחים על דרך הייזוג, התחנכה ב-7 באוקטובר – ובסימן של אחדות – הוועידה הציונית הראשונה לאחר המלחמה. השאלה הראשונה שנדונה בה הייתה מידת נכונותן של המפלגות לבטל את מעמד העצמאי, להתפרק ולהתמזג באופן מלא בהסתדרות ציונית אחת. לאחר מאבקים עזים נתקבלה החלטה על האחדות, אף שלא הייתה זו אחדות מלאה, שכן לא הוכרה זכותם של הרויזיוניסטים להשתתף בתנועה בהנהגת ההסתדרות הציונית המאוחדת.⁶⁰

בן-גוריון הגיע אפוא לבולגריה, כאשר יותר מאשר לכונן את האחדות, נדרש לפעול לביסוסה, לשרשתה ולהרחבה. את מהלכו בkörper – גם מפגשי עם נציגי המחנה הרויזיוניסטי – יש לראות אפוא על רקע מה שלא הושג בועידת האיחוד באוקטובר 1944.⁶¹

הפגש הראשון נערך ביום השישי בבולגריה, 6 בדצמבר, והצעה הראשונה שהעלתה המשלחת הרויזיוניסטית לפנייתה הייתה ליצור איחוד פדרטיבי בין ההסתדרות הציונית לבין ההסתדרות הציונית החדשה. הצעה זו הייתה עצמן ניסיון להשיג מבן-גוריון את מה שלא הצליחו הרויזיוניסטים להישג בכינוס האיחוד באוקטובר. עוד הציעו כי הפדרציה הוו תכנס קונגרס יהודי עולמי, אשר יglm את כוחו של העם היהודי ואת נחישות דעתו להילחם על מדינה יהודית. בהצעה אשר העלו הרויזיוניסטים לפניין-גוריון היה יותר משמצ' של התנהה בין נוכנותם לשפתח פולולה לבין קבלת הצעתם בדבר הפדרציה. לצד הצעה זו קיבלו על אףלה בהקצתה מכוסות עלייה – הם 30% בציורו וקיבלו רק 10% בסרטיפיקטים – ובתקצאת כספים ממוקורות חז. הם מסרו לבן-גוריון על קבוצה המוכנה לעלייה מידית, על רצונם להצטרף לבירגיה ועל דרישתם לקבל מכוסות גם עברו לידיים שיועברו ארצה בפיוקום. במישור האידיאולוגי, הבהירו, ניתן להיות גם ציוניים וגם רויזיוניסטים, ממש כמו היצירוף ציוני וסוציאליסטי. עוד ציינו, כי הם מתנגדים לטror כאמצעי פוליטי, כשהכוונה הייתה כמובן, גם אם הדבר לא הוחך במפירוש, להתקנות בלורד מוין.⁶²

בן-גוריון דחה את רעיון הפדרציה, על התהנניה שקופה בו, באופן חד משמעי: "... יש רק הסתדרות ציונית אחת ויחידה, ואם הם רוצחים איחוד עליהם להיכנס באופן אישי [הדגשה במקור – ט"פ] בקבלה כל החובות וכל הזכויות. בפניהם יוכל להוות סיעה, כמו סיעות אחרות, אבל ברור שעលיהם לנתק קשריהם עם הצ"ח". התנגדות זו נשכחה בין היתר על העובדה שהסתדרות ציונית אחיה היה דגם בן-גוריוני מאוז הקונגרס הי"ט (1935) וכך לפניין, אשר לטror: הוא, כך אמר, שמה שהם מתנגדים לטror, אך מצר על שאין הדבר מיתרגם לשפט המעשה, וכמה מבית'ר בולגריה מיד עם הגיעם לקושטא 'מתקשרים עם ע'[רוי]' ז'בוטינסקי] – נציגן של הכנסיות'. שם, סיפר בשובו בהנהגת הסוכנות, נשלחים הבאים ישירות לחבורות. בן-גוריון לא הסתפק בהבעת צער ושמה, והשיב באיום שינק מההחלטה הטרייה על 'הסזון' ומרצונו למנווע כל תגבור של מה שהגדיר כ'כנסיות': אם יימשך הגiros לפורשים בטורקיה, אין הוא בטוח שאלה יוכל לעלות; דברים שהתכוונו לאופן חילוקת הרטיפיקטים בין התנועות השונות. בן-גוריון דחה גם את טענתם בדבר אףלה

בחלוקת הרטיפיקטים בבולגריה. הוא אמר לא יודע את האחויזם, אמר, אך ברור לו שלא היה איתה אפליה.⁶³ פגישה זו – הראשונה – סוכמה בדוחיה מלאה של כל עמדות הפтиחה של הרויזיוניסטים, ולא ניתן היה להעתלם מהתלה עלייה מערכת היחסים העוררת בין 'היישוב המאורגן' לבין 'הפרושים' בישוב. מן הסתם, הניה בז'גוריון, כי לרויזיוניסטים אין הרכה אפשריות וכי הם יצטרכו לקבל את תנאיו. ברור גם שבז'גוריון, שהותיר הנחיתות תקיפות למאבק בפורשים כשיצא את הארץ.

לא יכול היה לנוהג אחרת ביחס לרויזיוניסטים בבולגריה.

למחמת נועדו בז'גוריון ונציגי הרויזיוניסטים פעםיים. בפגישה הראשונה באו אליו ביזומתם, בכונה למסור לו תזכיר ובו הבעת נוכנות להצטרכף להסתדרות הציונית. התזכיר היה כתוב בולגרית ולא היה חתום. בז'גוריון תזכיר משלו, מסר אותו לנציגי הרויזיוניסטים וביקש שיישיבו על העצותיו בכתב. בפגישה השנייה באו נציגי הרויזיוניסטים ועם התשובה בכתב: הם נוכנים לבטל את הסתדרותם ולהצטרכף להסתדרות הציונית על בסיס אישי, עם כל התרונות והזויות המשמריהם לכל חבר מהשורה. אם האיחוד יכונן הם נוכנים למסור הוועדה פומבית ביחס לטרור, ואף לשלו משלחת לטורקיה לבקש מערבי ז'וטינסקי שלא ייפגש עם בחוריהם.⁶⁴

מדוע קיבלו הרויזיוניסטים את התנאים שבז'גוריון הציב להם?

אפשר ממשם שהבינו כי לאחר שהם נדחו בועידה, ולאחר שניסו אצל בז'גוריון ולא הסתייעו, יכולו או 'להיכנע' או להיוותר מוחץ להסתדרות הציונית; אפשר ממשם שהבינו את הפירושים המעשיים האפשריים של ההיותות בחוץ, כשהחותשות ניסיונם הקודם עוד מלות אותם והחשש ממשמעויות חדשות של הרעה הכללת ביחסים בין הרויזיוניסטים לממסד הציוני טורד אותם; אולי גם בשל אמונה צרופה בערכאה של אחדות שהנחתה אותם כמו את רבים אחרים משארית הפלטה באוטה שעיה, ובעיקר נוכח האום החיצוני-הקומוניסטי. יתכן בשל לחזו המוחיד של בז'גוריון – שעד בראש היררכיה – על כל הנסיבות שעורר בבירורו ועל כל מה שסימל באותה עת. כך או כך, הסתיימים מהלך זה כמו מהלך נוסף שנקט בז'גוריון להחשת האיחוד – צירופה של האגודה הציונית הקטנה 'תיאודור הרצל' להסתדרות האחדה – בהצלחה.⁶⁵

ההצלחה הייתה קצרה מועדת. לא חלף זמן רב עד שהתברר, כי גם ההסכם שנרכם בתיווכו של בז'גוריון ולחציו לא החזיק מעמד. העימותים בין הארגונים השונים בבולגריה לקרה הבהיר לקונגרס הציוני ה'כ"ב' ומתחרים שהוקרנו מכיוון היישוב הולידו קרע חדש בקרב התנועה הציונית בבולגריה, והכוחות שהוליכו בסוף 44'

לקראת אחדות פינו מקום לכוחות אחרים ולקרע.⁶⁶

לטיכום פעולתו להקמת חווית ציונית איחוד בבולגריה הותיר בז'גוריון לראשי התנועה שם סיכון כחוב של הפעולות שננקטו עד אז, ושל היעדים והתקנות להמשר. הקו המנחה של סיכון זה היה הגינוי של האיחוד הנתקבע והקשר ביניהם לבין הצורך להיערכך נגד האתגר הקומוניסטי: לא ריטואל של אחדות אלא אחדות ככליה פולולה להיערכות לקרה עלייה קרובה וсмерירה מפני האתגר האמור. למורות פועלתו לביצוע התנועה הציונית בבולגריה ולמרות ההישג המסויים שהושג, בחר בז'גוריון

שלא להיסחף יתר על המידה בסיסמות האחדותיות שלו עצמו, וכמי שמכיר גם את האפשרויות האחרות, את כוחות הפלוג, ביכר שלא לסמוד רק על המנגנון של הקהילתיים שהתחדשו ועל אורחות פועלתם. על כן מינה את וניה פומרנץ למנהלו של המשרד הארץ-ישראלית בסופיה, והותר בידיו את השליתה בנושא העלייה וב'עניות' שציווגי בולגריה לא יוכל לעשות מסיבות בלתי תלויות בהם' וקבע כי וניה יהיה כפוף לשירות לירושלים. למועד זה שמנתה על ידו ושהורכבה מבאי כוח התנוועה בבולגריה הותיר תפקידי פיקוח ויעוץ.⁶⁷ משהתברר כי האיחוד היה קצר יומיין, התברר כי החלטה זו הייתה – מבחינתו של בן-גוריון – אמצעי ביטחון שהוכיח את עצמו.

ג) מאבק בקומוניסטים והחтиירה להסכם למרות העוינות הברורה שהפגינו הקומוניסטים כלפי המפעל הציוני ופעיליו, היו ראשיה הקומוניסטים היהודיים בין מקבלי פניו של בן-גוריון. הסיבה לכך היה וזה שהניעה את ראשי בולגריה לקבל את בן-גוריון בכבוד רב: ההנחה שדרכו ניתן היה לזכות בסיווע המערב. הקומוניסטים השתלטו על קהילת דלה, שמצובה קשה וצריך היה לשקמה בדחיפות. לקומוניסטים היהודיים לא היו אמצעים مثل עצם, המדינה יכולה היהתה נתונה במשבר, וגם ראשי המדינה הקומוניסטים אף אם רצוי בכר לא יכולו להמציא את הסיווע. הדרך היחידה שנותרה לפניהם הייתה לפנות לארגוני הסיוע הגדולים, וגם אלה לא שוו לשגר סיוע באמצעות הקומוניסטים.⁶⁸ ברור היה להם כי הנצחת שלטונם בקהילה שלא על בסיס של כפייה נמשכת מחייבת פתרון מהיר של המזוקה הכלכלית, ולצורך זה יש להשיג סיווע חיצוני. בן-גוריון הבין היטב את הכרח המניע את הקומוניסטים, ועל בסיס הבנה זו ניהל את המגעים עם בתקיפות, תור מיקוד האמצעים להביא לשינוי בארבעה תחומיים: אופן חלוקת הכוחות בתודר הקונסיסטוריה; השלמת הקומוניסטים עם רעיון העלייה החופשית לכל מי שחפץ בכך; חלוקה הוגנת של סיווע החוץ; הגברת החינוך העברי. בסוגיה זו דנו ולא נזוזו לדין בה.

בן-גוריון הגידר את כיבוש הקונסיסטוריה כיעד מרכזי, שכן הוא ראה בה כלי מרכזי של ההנאה החדשה ליישום מדיניותה, בעיקר לקירוב המיעוט היהודי לעם הבולגרי לקראת שילובו הסופי בו וכאמצעי להעמקת שליטתה בקהילה.⁶⁹ כדי להטמע את היעד הזה בקרב הפעלים הציונים הוא חזר והציג אותו גם את דרכי הפעולה האפשרות לפני מגוון גופים. הוא דרש מהם לتبיעו אולטימטיבית את הגדלת מספר הנציגים הציוניים בו מעל לשנים שהוחזו להם עד אז. אם לא – תבע – ייפשרו לאתחר מהקונסיסטוריה. כן היעץ לפועל להשתתת תמייה של שאר המפלגות הבולגריות בשינוי המצב בהנהגת הקהילה היהודית. כיוון פעללה שלישית שהעליה היה עקיפת הקומוניסטים היהודיים על ידי פניה ישירה למפלגה הקומוניסטית הבולגרית.⁷⁰

בן-גוריון ניסה ליישם את דרכי המאבק שהציע, וניסה לעקור את הקומוניסטים היהודיים באמצעות מפגשים עם ראשי המשל. כן ביטה את מורת רוחו לפני יוגוב וצולחה דרגויצ'ובה לנוכח כוונתם להשליט קומוניסטים על הקהילות, וביקש שישיבו את המצב לקדמותו. יוגוב השיב – בדברים שהיו חסרי שחר באותה מציאות

– שהממשלה אינה מתערבת בחיבים הפנימיים וממילא אינה תומכת דוקא בקומוניסטים. וצולה דרגויצ'ובקה הבטיחה שלא להתערב ולא להשליט קומוניסטים, הבטחה שגム לה לא היה ערך רב. בז'גוריוון ניסה גם אצל אישים משל אחרים, כמו שר'i האיכרים וה'זווינר' שמהם שמע הצהרות בדבר תמייה וסיווע.⁷¹

בז'גוריוון נקט גם דרך של הידברות ישירה. הוא נועד עם נציגי הסקציה היהודית במפלגה הקומוניסטית, ולא הסיר את חילוקי הדעות היסודיים עמו, שעלהם עמד כבר בתחנתו השנייה בבולגריה, במלבד קבלת הפנים. שם, במהלך הטקס הפחיע נציג 'חו'זת המולדת' בנאום ציוני שבו בירך את הציונות, העליה, ארץ-ישראל ותנוועת העבודה. ראש הקהילה, קומוניסט, ניסה לתקין את הרושם ה'ערע' שהותיר ה'גוי' והציג בדבריו את עתידם המוכנה של היהודים בבולגריה. בז'גוריוון העדר להתעלם באותו מעמד מדברים אלה, ורק למחמת תיאר את הפרדוקס הזה באחד מעיתוני המקום: 'בחאסקובו בירכני יהודי כקומוניסט, وكומוניסט בולגרי – ציוני'.⁷² בשובו דיווח בהנהלה גם על סלידתו האישית – עד כדי שאט נפש – מדרכים ומלהלכים. על אף כל זאת ניסה בז'גוריוון להגיע עמו להסכמה על מעין 'חולקה' וסיווע הדדי: ... הצעתי להם הסכם: יתנגדו להלכה לציונות ויניהלו תעモלה, אבל יעורו לעלייה של כל היהודי הרוצה לעלות. הציונים ימלאו חלקם בעסקה' על ידי פעולה לשיפור דימויו של המשטר במערב ועל ידי השתחפות במאבק להשבת זכויותיהם ולהשבת הסיווע החיזוני שיועד להטבת מצבם של כל היהודים שיישארו בבולגריה.⁷³

בז'גוריוון נועד גם עם חברי הקונסיסטורייה והזהיר לפניהם על כוונתו להביא לשינוי ביחסיו הכווית באה. הוא הודיע להם כי העם היהודי חרד לגורל היהודי הבלקן, כי הוא נכון להיחלץ לעורחותם של היהודי בולגריה, אך כל זה לא יקרה אם לא ימולא תנאי אחד בסיסי: תוקם הנהגה שתיהנה נציגות נבחרת של הקהילה היהודית. אם לא תוקם, הדגיש בז'גוריוון, 'נבוא בדברים עם יהודי בולגריה ולא עם הקונסיסטורייה'. חברי הקונסיסטורייה השיבו כי היא נועדה למלא חלל מנהיגות שנוצר בקהילה היהודית במהלך המלחמה, כי הרכבה אכן מיצג את כל הגורמים בקהילה וכי בחריתתו נעשתה בתום לב. בז'גוריוון נקט עמדה קשוחה וזכה על הסף את דבריו הביבשי והניסיונות לשכנעוו, אך לא הצליח לראות במהלך הביקור כי חלו שינויים כלשהם במצב.⁷⁴ הסגנון התקרי של בז'גוריוון לא ביטה כוונה לה'הניע' את הקומוניסטים ולהחויר את ההגמניה לתנועה הציונית. כוונתו הייתה לשפר עמדות, ולא להפרק שוב את הקערה על פיה, לחלץ הסדר שיאפשר לתנועה הציונית לפעול לקראת עלייה ולא לחולל מהפכה נגדית. הוא – בינו לבין עצמו – הסתפק אף בփחות, לפחות בכך שלא יפריעו. לעומת זו הוא ביקש לאותם לקומוניסטים כי ישיתוף הפעולה להשות סיווע חזק מותנה בויתור שלהם על עמדות שיאפשרו לתנועה הציונית בבולגריה להיעדר לקראת עלייה, ולשמר עד אז את הרוצים להגר בתוך הקהיל הלאומי. להנenga הציונית אותן כי עליה לגלות תקיפות ביחס לקומוניסטים ולקונסיסטורייה, אך לעשות זאת תוך הגדרת יעדים ריאליים שהוא, לדעתו, היערכות לעלייה ולא הייערכות לכיבוש מחדש של הנהגה. מבחינתו היה ניסיון כזה בחינת אנטרכורנים.⁷⁵

בז'גוריוון שהה בבולגריה כשבוע וברור כי לא יכול היה להביא את כל המשאים

והמתנים לכלל סיום, כך גם כאן. נראה אפוא שגם בנושא הקומוניסטים וגם בנושא הקונסיסטוריה ביקש לפחות להגדיר את היעדים ולגבות את כל' המאבק ואופיו, למצות ככל שיכל מתוך ההנחה שיש בידו המפתח אל לב המערב, ואת מה שלא יספק ימשכו אנשי הקהילה והשליחים.

סיכום

היה זה ביקור מאולתר ובלתי מתוכנן, ולמרות זאת דחוס ביותר ועשיר בפעולה ובחוויות. בן-גוריון נתקבל בסערה וחילף בסערה, כשהוא נוגע ברובית בעיתיה של הקהילה היהודית הבולגרית במויצאי המלחמה. אחרי ביקור זה באו עוד שני ביקורים, באוקטובר 45 ובפברואר 46, שניהם במהלך העקרונים בגרמניה. שלושתם נועדו ללמד את 'שרירות הפלטה' וב[Unit]יתיה, לבדוק את אפשרויות הסיווע לה ואת הדרך שבה ניתן יהיה לשלהב במאבק המדיני.

הביקור הראשון, על אף היותו בלתי מתוכנן מראש, הצליח לסמן את הבעיות העיקריות שהיו נחלתה של 'שרירות הפלטה' במורה אירופה ובכלל: הסכנות הפיסיות, הקור, הרעב והמלחמות; הקשיים בתהיליך השבת הרכוש והזכויות; העימותים עם משנות זרות וסקנת הניתוק וההתבוללות. הוא גם סימן את הצימאון האידיר לקשר עם מה שנתקפס כהיפוכו של חוסר האונים היהודי שנתגלה בשואה, צימאון שני ניכר במובהק מקבילות הפנים שלחן וכזה בן-גוריון. הביקור הציג גם את הקשר בין היהודים – גם אלה הלא ציוניים – לבין בן-גוריון מגלמה של המשנה הציונית ואת הזיקה בין ההוויה בישוב על המתחים שהיו בו לבין השתקפותם בגולה. עוד שיקף הביקור את כושר הפעולה והתמרון של בן-גוריון כמנהיג, פוליטיקאי ומדינאי, את יכולתו לנתח בנסיבות מצבים מורכבים ולפענה אחד לאחר את מרכיביהם, את כושר העבודה הבלתי נלאה שלו ואת יכולתו להרווות את הצימאון לכריומה ולמנהיגות בסביבותיו, את יכולתו לעקוף התנגדויות, לתמרון בין כוחות סותרים ולהפיעלים בנטיibus שבהם הוא חשב שעלייהם לצעד. כן הציג הביקור את יכולתו – יכולות הכלול ראהה של תנועה לאומית ותו לא – לבוא בין ראשי מדינה, בתחום ולא בתחום, ואת ניסיונו העיקש להפיק ככל אשר רק ניתן מהכלים המערבים בעצם שעמדו לרשותו באותה עת, הפקת יש – גם אם מעט – מאין.

הביקור הציג את בן-גוריון גם כמנהיג וכטיפוס המנהל העוסק בקטנות כגדולות, בנעלים ובספרים, ב'עמך' ובמשא ומתן עם ראשי מדינה, במדינאים ועסקנים מקומיים ובങזיגים של כוחות זרים, בקבוצות קטנות של פלייטים וborgorla של הקהילה שלמה. הכל באותה מידה של רצינות ועמקות.

בן-גוריון הגיע לבולגריה והשתבץ בפעולות ובתהליכי שבחליך המכريع החלו לפני בואו, ובאותה מידה נמשכו לאחר צאתו. על כן ברוב המקדים קשה להביע באופן חד משמעי על תוצאות של מהלכים בבולגריה שהיו באופן מובהק פועל יוצא של מעורבותו; אולי ניסיונו לשנות את כיוון המאבק על הנהגת הקהילה כפי שהוגדר בידי ראשי הקהילה הציונית וניתבו ממאבק בקומוניסטים לכיוון של 'סימביוזה' עמים; אולי שיקום מעמדה של הנהגה הציונית החדשה בקהילה, זו שבאה תחת אלה שעלו ארצה מבעוד מועד; אולי האצת תהליכי הסיווע בכיספים, בגדים וספרים לקהילה

היהודית בבולגריה. ברורה יותר ומובהקה השלכה אחת שנגזרה מהצדדים והביטויים האנושיים ומרגשים מאוד של הביקור, צדדים שהתקיימו לצד הפעולה הפוליטית על גילוייה המחווספסים והונוקשים ואשר תרמו תרומה מורלית לשני הצדדים, לבנ'גוריון שיצא מחוקק מה שראה ומה שחווה, לקהלת היהודית ממה שקיבלה מראש והאומה. הרוגעים ה'חלוחיים' של המפגש הזה הפיקו מבנ'גוריון רישומים נרגשים ואישים מאוד ביומן המפורט שנייה במהלך הביקור. כבר בתחנת הגבול סווילינגרד העידן לבנ'גוריון קיבל פנים מרגשת. משלחת של נציגי המפלגות ותנועות הנוצר הציוניות, נציג 'חוית המולדת', ונציג המשלה הקבילה את פניו, ולאחר קבלת הפנים החמה רשם בנ'גוריון ביוםנו: "... 'הגוים' יודעים שבא 'מלך היהודים' ..." ביחסקו, עיריה קטנה ונינוחת, נשא בנ'גוריון נאום בעברית בכיתה הכנסתה המקומי שאליו נדקרו רכבים ממאות בני הקהילה ורבים אחרים צבעו עליו. את קבלת הפנים שם הגדיר בנ'גוריון: 'נרגשת עד דמעות ... פגישה מועצת', בפאתי העיר פלובדייב, מבצער הציונות הבולגרית, המתיינו לבנ'גוריון נציגי משרד ההסברה הבולגרי, נציגים של 'חוית המולדת' ועתונאים. מכונתו של בנ'גוריון קוישה בדגל היהודי והובילה שיירה של עשר מכוניות דרך שכנות היהודים, שעוטרה בדגלים עבריים ובולגריים מבעוד מועד. בנ'גוריון נשא שם נאום לפני אלפיים שהתקנסו בכיתה הכנסתה, בחצירו וברוחות הסמכים לו, הגדיר את קבלת הפנים כمراجعة עד מאד ו'מעוזעת' ורשם ביוםנו: 'רבונו של עולם – מי יודע מה צפי לי בסופה'.⁷⁶

סופה אכן הועידה לבנ'גוריון את שיין הביקור. קבלת הפנים שם היתה רבת עם, והודשו בה סמנמים מלכתיים של הביקור. דגליים, המנוןים, תזמורות, דברי שבת של אנשי משל לבנ'גוריון ולתנוועה הציונית, ובמבט ראשון גילמה קבלת הפנים מעין קונסנזוס של כל חלק הקהילה ביחס לבנ'גוריון ולמה שהוא ייצג. הקהילה היהודית הבולגרית על כל רבדיה הקבילה את פניו: אנשי 'חוית המולדת', הקונסיסטוריה והציונים, ילדי כתבי הספר, זקנים, נשים וטף. סיומה של קבלת הפנים על שירת 'התקווה', ההמנון הבולגרי וה'תחזקה', גילם גם הוא את הקונסנזוס הרחב

שדחק לוין מה את המחלוקות והעימותים שפגש בנ'גוריון בהמשך.⁷⁷

באירוע אחר בסופה התכנסו אלפיים לאספה ענק והאוינו לנאומו של בנ'גוריון. הנאום, שתורגם פסקה אחר פסקה לבולגרית, הופסק תדריך על ידי תשואות המאזינים. בין הבאים היו גם נציגי המשל, ראשי מפלגות, וגם קומוניסטים יהודים שmedi פעם, ספר בנ'גוריון בשובו, 'שכחו את עצם ומתחאו לי כפ' במקומות שונים, וראיתי

שהראש שלהם גער בהם על מעשיהם זה'.⁷⁸

קבילות הפנים הללו, עוצמת המפגש הבלתי אמצעי של בנ'גוריון עם 'שרירות הפלטה' ורגעיו הדרמטיים של המפגש עוררו לבנ'גוריון תהושים עמוקות, אולי גם סערת רגשות. במהלכה של סערה בהונגריה במשימה שהסתימה באופן טרגי – בית הצחנית שבאותה עת הייתה כבר בהונגריה במשימה שהסתימה באופן טרגי – אשר تماما את תחוותו של בנ'גוריון, אולי כמו שהצלחה להיות כאוthon' ... הגפרור שנשרף והצית להבות ... הגפרור שנשרף והצית לבבות'.⁷⁹ סערה זו שהצית בנ'גוריון היהודי בולגריה ואשר להבה בהם עד שהוכשרו התנאים לעלייתם היה, כך נראה וככלות הכלול, התוצאה החשובה ביותר של הביקור.

הערות

- .1. שלושה מקורות ראשוניים עיקריים מארים את הביקור: הראשון – יומן מסע מפורט של בן-גוריון. השניים האחרים הם הדיווחים בהנחת הסוכנות (17 בדצמבר 1944) ובמפה"י (14 בדצמבר 1944) מיד לאחר שובו. על הכוונות וההכנות לנסיעת בן-גוריון לרומניה ובולגריה ראה מכתבו של שרתווק אל פול מסון, איש מחלקת הפליטים במשרד החוץ הבריטי, 29 בספטמבר 1944 PRO FO 371/42818/WR 1224. וממנו ואילך ראה שם לא פחות מארבעים מכתבים, מברקים ותזכירם בנושא בקשתו של בן-גוריון לנסוע לרומניה. בין המשתתפים בבחינת הבקשה: משרד החוץ, המושבות, הנציגויות בקובשתא, אנקרה, סופיה ובוקרשט, הנציב העליון, המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, השלוחה של הסוכנות היהודית בלונדון ועוד שליחי הקהילות באנגליה. הטיפול בבקשתה נמשך מסוף ספטמבר 44 עד סוף ינואר 45. אז, לאחר שבן-גוריון שב לארכ' מתבקר בבולגריה, חודשה הבקשה לאישור כניסה לרומניה עכברו. ראה PRO, שם, וב/ר 01115 FO 371 ראה עוד: ארכין ציוני מרכזי [להלן: אצ"מ], הנהלת הסוכנות, 7 בנובמבר 1944, שרתווק בפגישה עם הנציב העליון גרט – על כוונת בן-גוריון לצאת לרומניה; ארכין המכון ל מורשת בן-גוריון [להלן: אב"ג], יומן ב"ג, 28 בנובמבר 1944, אהוד אבריאל על הקשיים השונים בהשגת היתר כניסה לרומניה; על פניות הצירות בקובשתא והשגרירות בגיןה למשרד החוץ בלונדון ראה כבר ב-20 בנובמבר 1944 PRO 372/42822/WR 1759. וראה שם מברקים רבים על התעניינות הרוטים בנסיבות נסיעתו של בן-גוריון לרומניה.
- .2. מ' מוסק, 'המאבק על הנגט היהודי בולגריה לאחר השחרור', בתוכ: ב' פינוקס (עורר), יהדות מזרח אירופה בין שואה לתקומה, 1948–1944, קריית שדה בוקר 1987, עמ' 189–190 [להלן: מוסק]; ח' קישלט, 'מהפכת ה-9 בספטמבר 1944' בולגריה, ד, תל אביב תש"ל, עמ' 17–26 [להלן: קישלט]; על בולגריה לאחר מהפכת ה-9 בספטמבר, על המשל הקואלייציוני, על המבנה הפריטיטי, על חלקות הכוחות הבלטי פריטיטי ועוד, ראה בן-גוריון, אצ"מ, הנהלת הסוכנות [להלן: הנה"ס], 17 בדצמבר 1944, ודו"ח בן-גוריון והשליח אהרון בן יוסף, ארכין מפלגת העבודה [להלן: אמ"ע], מזכירות מפא", 14 בדצמבר 1944.
- .3. קישלט, שם, עמ' 65–74; מוסק, שם, בהרבה על המאבקים בתחום הקהילה היהודית. תיאור נוספת על המתרחש בבולגריה בעת מלחמת העולם השנייה: ב' ארדיטי, יהדות בילדנליה בשנות המשטר הנאצי, 1944–1940, חולון 1962. וכן: א' רומנו ואחרים (עורכים), 'יהודיה בולגריה', אנציקלופדיה של גלויות, ירושלים–תל אביב.
- .4. דינונים על ההתנקשות ראה: אצ"מ, הנה"ס, 7 בנובמבר, 12 בנובמבר, 26 בנובמבר 1944. הוועד הפועל הציוני המצויץ, 19 בנובמבר 1944, גולומב. והוא שהצביע על סכנות מסוימות בעקבות ההתנקשות: זרעת פחד בקרב המתנגדים לשיטות אלה, גנבת דעת הנער בסיסימות דמוגזיות, הסחת הדעת מהמאבק בהיטלר, פגיעה בדתות קהלה או הדת, ועוד. י' באואר, הבריחה, תל אביב 1974, עמ' 93–94; י' הלר, במאבק למدينة, ירושלים תש"ה, עמ' 67–68; מ' בריזוּהָר, בֶּן-גּוּרִיּוֹן, א', תל אביב 1975, עמ' 505. הסכנה מתוגבה בריטית

- מזהה ביטוי בחופשי הנשך ומשפטיו הנשך שנערכו בקיץ 1943 ולו זו בתעמלות בריטית עזה בעיתונות. כוונת הבריטים הייתה להזכיר את הקרב על פועלות דומות בהמשך.
- .5. החלטה זו נפללה בישיבה שהתקיימה בשםור למועד ההתקשרות. באותו יום או לאחר מכן פרוטוקול ישיבה זו לא נמצא. הילר, שם, מצביע על ישיבה משותפת של הוועד הלאומי והנהלת הסוכנות שהתקיימה ב-6 בנובמבר 1944, ועל הכרעה بعد שיתוף פעולה מלא עם השלטונות שנפללה ברוב של עשרה נגד ישיה. עדות נוספת לקייםה של ישיבה כזו נמצא בדברי פישמן בישיבת הנהלת הסוכנות מה-12 בנובמבר 1944. בישיבה זו נדונה התפטרותם של פישמן ושל גריינבוים שלא הגיעו בראם החלטת הנהלת הסוכנות, ופישמן הזכיר את הדיון שבו הביע את התנגדותו להחלטה. גם הילר מצביע על כך שאין פרוטוקול על החלטת הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי, מענין אם הוחלט על אי רישום פרוטוקול כזה בשל רגשות הסוגיה.
- .6. ראה דרך הפעולה המוצעת, ד' בז'גורין, 'טרור או מאבק ציוני', ועידות ההסתדרות, 20 בנובמבר 1944, בתוך: במרחב, ב, תל אביב 1948, עמ' 289. כבר באביב 44' רמז בז'גורין על הדרך שינקטו: 'בלית ברירה נצרך להעמיד כוח מול כוח ... זה אמנים יהא אסון, אבל אסון קטן מהשתלטות קבוצה על היישוב'. על תמייתו של בז'גורין בהחלטה על 'הסוזן' ראה אצ'ם, הנהלת הסוכנות, 7 בנובמבר 1944, ישיבת הערב. בז'גורין מביע תמייה מלאה בעזקה לשולטונות. תמייה כזו הביע בז'גורין גם בפגישתו עם הנציג העליון החדש, גורט. ראה שם, 26 בנובמבר 1944, דוח שרתו. וראה גם הילר, לעיל הערה, 4, עמ' 68, וברז'ורה, לעיל הערה, 4, עמ' 506–509.
- .7. אצ'ם, הנה"ס, 7 בנובמבר 1944, שרtopic בפגישתו עם הנציג העליון החדש, גורט. ובאותו יום בישיבת הערב של הנהלת הסוכנות דיון בהודעה הרשמית על הרצת. לאחר מכן, ב-8 בנובמבר, הבירקו בז'גורין ורטוקו לראש משלחת מצרים, אחמד מאהף פחה: 'כל היישוב היהודי המאורגן בארץ-ישראל והציבור היהודי בעולם כולל מזועזעים ונדהמים לרגל הרצת בקהיר, לאור יום, של לורד מון ... אנו מוקיעים את הרוצחים כבוגדים באינטרסים של עמם ...' באחיו יום הגיב על הרצת גם וייצמן והודיעו אותו חריפות. אצ'ם, עמ' S 25/1678, S 25/1682.
- .8. אב"ג, התקבות, 23 בנובמבר 1944, בז'גורין למרק ירבולום [יידיש]; אצ'ם, הנה"ס, 16–17 בדצמבר 1944; אמ"ע, מזכירות מפא", 14 בדצמבר 1944.
- .9. אצ'ם, הנה"ס, 10 בספטמבר 1944, וראה התקבות עם הבריטים בהערה 1. וכן מוסק, לעיל הערה, 2, מתבסס על שיחה מאוחרת עם וניה פומרנץ [זאכ' הדרי], 11 במרס 1985.
- .10. אב"ג, יומן ב"ג, 23 בנובמבר, 30 בנובמבר 1944. ראה שם בסוף היום – בנספח – לוח הביקורים [להלן: לוח] על לחץ השילוחים בקשרו ליזורו מסעו של בז'גורין לרומניה. ראה: המשרד הארץ-ישראלי בקשרו אל הנהלת הסוכנות, 9 באוקטובר, 17 בנובמבר 1944, שנייהם באצ'ם 53/1619 S.
- .11. חיימוב נאלץ לחזור לבולגריה. קישלס, עמ' 59–63.
- .12. אב"ג, יומן ב"ג, 30 בנובמבר 1944; אצ'ם, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944, PRO FO 371, WR 1923,WR 1923, 7 באוקטובר, 12 באוקטובר, 28 באוקטובר 1944, משרד המושבות ומשרד החוץ מתיירים הביקור, וכן WR, 2 בדצמבר 1944, הוועדה על הסכם הצירות הרומנית שלא להמתין עוד להנחות בוקרשט, אלא שגם החלטה זו נפללה

- מאותר מדי. FO 371/WR 1923, פטרסון, אל סופיה, הנציגות הבריטית, 2 בדצמבר 1944.
- הרוסים עדין מתהממים מעתן תשובה על בקשה אישור הכנסה לרומניה, וכן WR 1956, WR 8 בדצמבר 1944, בוסול למשרד החוץ. WR 1958, 9 בדצמבר 1944, הציר בבודפשט מודיע כי הרוסים מבקשים פרטיהם ונוספים על מטרות הביקור ורק אחרין כן ישלחו הפרטים למוסקבה לדיוון.
13. אב"ג, יומן ב"ג, שם: אצ"מ, הנה"ס, שם: אמ"ע, מזכירות מפא"י, שם: על שיגור השליחים, בעיקר במסווה של עיתונאים, אהוד אבריאל להנה"ס, 16 בספטמבר 1944, אצ"מ 53/1619 S. הפליטים שעם נפש ב"ג היו, כראוי, קבוצה פליטים יהודים הוגרים ששוחררה על ידי הצבא הסובייטי מאזור המכרות פור ביוגולובליה, באוקטובר 1944. הם עשו דרכם להונגריה דרך בולגריה, ובכובזה של חמישים מהם נותרה בבלגרדיה, בסופיה, בחסות הקהילה.
14. אב"ג, יומן ב"ג, 3 בדצמבר 1944. שם,لوح; אצ"מ, הנה"ס, שם: על השיקולים הממלכתיים בארגון הביקור ראה מוסק, עמ' 198. המלך הילד סימאון הומלך לאחר מות אביו ב-29 באוגוסט 1943. המלך מת לאחר שוכבו מביקור בגרמניה וליד הילד העומדת מועצת עוזרים. על הפגישה עם המטרופוליט סייר בנ'גוריון לעמידתו בהנהלה בשמצ' של שכובות: 'זו הייתה לי ההזדמנות הראשונה לנוח שעה, כי הוא דבר כמעט שעה שלמה.' ראש הכנסתה סייר לו עוד, כי גם המלך בוריס עזր לו לסייע ליהודי, תיאר קשיים פנימיים שהיו לו בקשר לסיוע זה ורמז על רצונו להתערבות בנ'גוריון בשחרורו איש דת אחר שישיע, לדבריו, ליהודיים, אך נמצא באותה עת במאסר. המטרופוליט לא סייר לבנ'גוריון כי איש זה עצור היה בשל חשדות על שיתוף פעולה עם הנאצים. על הסיווע שהושיטו המטרופוליט סטפן ואנשינו דת אחרים ליהודי בולגריה ראה: קישלס, ג, עמ' 97-98.
15. אב"ג, יומן ב"ג, שם.لوح, שם: אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944; קישלס, ד, עמ' 72. נחבר באינטראציונל היה דימיטרוב מכר ותיק של בנ'גוריון. למשל, אב"ג, שם, 5 באפריל 1943.
16. המשע בבלגרדיה וסדר היום בו אורגנו בידי השליחים, ובעיקר בנ'ז'יסוף ווניה פומרנץ. בדיוחו במזכירות מפא"י הופיעו בנ'גוריון בתיאור העניין, אך הדגיש עובדה זו: '...רציתי בעיקר לשבת עם היהודים ... אבל בנ'ז'יסוף ופומרנץ קבעו אחרת: הם קבעו פגישות עם גויים, למרות הкусם והאוימים שליז זה לא הוועיל, הייתי מוכחה לעשות מה שהם רצו ... / אמ"ע, מזכירות מפא"י, 14 בדצמבר 1944. גם אהוד אבריאל בעדות מאוחרת קבע כי וינה היא המארגן העיקרי של הסיוור. עדות אהוד אבריאל, אב"ג, המדור לתייעוד בע"פ, 29 בנובמבר 1978. ראיין יגאל דוניץ.
17. חיאות מוקף על השתלשלות הפגיעה בייהודי בולגריה קיבל בנ'גוריון בפגישה עם חבריו מרכזו הפועל הצעיר. אב"ג, יומן ב"ג, 5 בדצמבר. שם, תיעוד קרונולוגי כללי [להלן: תכ"כ], 14 בדצמבר 1944.
18. אב"ג, יומן ב"ג, 3 בדצמבר 1944. שם,لوح; אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944. כוכוב, ב-1 במרץ 1941 הכריזה ממשלת בולגריה על הЦентрופטה למידנות הציג, וב-1 במאי 1941 נקבעו כ-8000 גברים יהודים בגיל 20-40 לפלוגות עבודה מיזוחות. פלוגות אלה רוכזו בכ-15 מחנות עבודה מיזוחים, שהמצב בהם הלק ורע. העבודה הייתה מפרצת, בעיקר סילית כבישים והרחבתם, והתנאים והיחס היו גרוועים. בספטמבר 1941 נסגרו מחנות העבודה

- המוניים והיהודים חזרו לבתייהם. היהה זו שמהה מוקדמת, שכן בינוואר 1942 פרסם משרד המלחמה צו גיוס לשירות חובה של כל היהודים בגיל 20–40. על יסוד צו זה גויסו הוחל במאי 1942, בשני שלבים, כ-9000 יהודים, שהוגדרו כפועלים, גם הפעם הועסקו בעבודות בכיבים ובתנאים קשים. בדצמבר 1942 פורו המנתות והיהודים שוחררו, אך התנותות בתחום זה נמשכו, ובמאי 1943 נקרו שוב הגברים למחנות עבודה מיוחדים. בסך הכל, יחד עם עוד 2000 שגויסו בפברואר 1943, היו עד סוף 1943 כ-11,000 יהודים בולגריה במחנות עבודה. שחרורם נעשה בשלבים בין אמצע נובמבר לראשית דצמבר 1943. גם לאחר גירוש היהודי סופיה ושאר הערים המרכזיות של יהודות בולגריה נמשך הגיוס לעבודה. מסיבות לא ברורות – ואולי מתח קונה לשמר על היהודים מפני הגרמנים – גויסו היהודים שוב ביוני 1944, ושוחררו רק ב-14 בספטמבר לאחר השחרור והמהפכה. הפעם גויסו כל הגברים בני 20–48, ושוב הוחזקו בתנאים קשים. הנשים קובלן, כך ניתן להבין, על גיס חלק מהגברים ושילוחם לחוץ, לאחר הכרזת המלחמה על גרמניה ב-9 בספטמבר 1944, חלק מדיניות הממשל החדש. *קישלס*, ג, עמ' 58–63, 61, 64–67, 164, 32–31. על בולגריה בזמן המלחמה ראה גם: נ' אורן, 'הצלה יהודות בולגריה מנקודות ראות חדשות', *קובץ יד ושם*, ז (תשכ"ח).
19. אב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר 1944; הנה"ס, שם; מזכירות מפא", שם; תיאור המזקקה בשכונות העוני ראה גם בדיווחו של העיתונאי ג' לו, אב"ג, התכתבות, 17 בינוואר 1945; תיאור נוסף של תחושות בז'גוריוון בביבירוב: א' אבריאל, פתחו שערום, תל אביב 1976, עמ' 154, וכן: אב"ג, המדור לתיעוד בע"פ, הריאין עם האחד אבריאל. אבריאל ספר כי בזאת המשכונה היה בז'גוריוון נרגש מאוד, אך לא נטול רוח השובבות שנחה עליו לעיתים. הוא אמר לאחר אבריאל כי הדבר הראשון שיעשה בשובו יהיה לדאוג לשלווה 5000 ווגות ועליים לילדי השכונה. ואו הוסיף: 'אולי מוטב שננסה להביא את הרגליים אל הנעלימים' ראה גם: מושק, עמ' 205: על המזקקה בבולגריה, ראה דיווחי עליash והרב איזיק הלוי הרצוג, הנה"ס, 5 במרץ 1944.
20. אצ"מ, הנה"ס, שם. על המזקקה ביז' – בונאר ראה גם אב"ג, התכתבות, בז'גוריוון אל אספת היהודי בולגריה, 19 בינוואר 1945. וכן דז"ח ממפורט על המזקקה ביז' – בונאר, הוכן על פי הנחיות בז'גוריוון, 23 בפברואר 1945, אצ"מ 26/1201 S. ועד שליחי הקהילות בבריטניה העריך ב-40% את שיעור הנזקים לטיעו בקרב היהודי בולגריה. ראה: WR 2068 FO, 371/42824/WR 15 בדצמבר 1944, ועוד שליחי הקהילות לחת' שר החוץ, בקשה להורות לנציגות בריטניה בסופיה לבחון מצב היהודים שם ותזכיר על מצב היהודים. ניתן להנימיך כי ההגדירה 'זקנים לסיוע' הייתה גמישה למדי, ולא כוונה רק כלפי היהודים שמצטבים היה כמצב היהודי ייז' – בונאר. ראה שם גם תשובות והנחיות משרד החוץ הבריטי בדבר הבקשה.
21. *קישלס*, ד, עמ' 100.
22. אב"ג, יומן ב"ג, 10 בדצמבר 1944.
23. אצ"מ, הנה"ס, שם; אב"ג, התכתבות, 14 בינוואר 1945, צבי מימיון [מזכירו של בז'גוריוון] אל בז'גוריוון. שם, 17 בינוואר 1945, בז'גוריוון לאבריאל. שם, 19 בינוואר 1945, בז'גוריוון לאספסת היהודי בולגריה: 'עוזרה ראשונה נשלחה על ידי הסוכנות היהודית מיד לאחר שובי הארץ'. וכן יומן ב"ג, 6 בדצמבר 1944, בז'גוריוון בפגישתו עם אנשי המרכז הציוני: 'נשלחה

- עורה דרך הציונים'. ההחלטה על חלוקת העזה באמצעות הציינים התקונה לחזק את מעמדם בקהילה. על ה'גימיק' שעשו ספר אבריאל. על כל קופסהות הנעלים שנשלחו סומנו מגן דוד. הבולגרים מחקו אותם וסימנו במקום את סמל הכוכב הסובייטי. אך גם כך ידע הכל מי שלח את הנעלים. אבריאל, אב"ג, תיעוד בע"פ, שם: קישלס, ד, עמ' 99–100, בהרחבה על פעולות הסיווע ועל המתחים שפעולות אלה עוררו בקהילה. משלוח נעלים הגיע לבולגריה וחולק במאرس 1945. לצורך יבוא הנעלים קיבל ההסתדרות הציונית בבולגריה פטור רשמי ממכס. אחורי משלוח זה באו תרופות, בגדים ועוד ציוד הכרחי. 24. אב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר, 11 בדצמבר 1944; אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944. ועוד אמר שם: 'קיים כל צורך להוציא את כל הנוער, 5000 ילדים. אם נוציא את הילדים האלה, אנחנו מצילים פשוט חיים מהתנוונות ומミتها ...' דין מקיף בסוגיה, שם, 31 בדצמבר 1944: קישלס, שם, עמ' 123, מציין כי בן-גוריון השתתף בחלוקת 1000 הרשויות. הוא איןנו מציין אם בן-גוריון יעצ' או הוורה. בימינו מציין בן-גוריון כי השair הנחיות ברורות במקhab. פתק ההנחייה אכן נמצא בתכ"כ, 5 בדצמבר 1944. כדי אוvr, משלחת בולגריה רק בספטמבר 1945 החלו לצאת. העיכובים נגרמו גם בשל מאבקים בתחום הקהילה היהודית בין הציונים לקומוניסטים. התהילה נמשך עד סוף Mai 1946, עם יצאת האנרגיה 'טרנסלבננה' ועליה 161 יהודים. בכך מושו 904 מתחום 1000 הרשויות. קישלס, שם, עמ' 123–126.
- אשר לדיניות הבריטית בהקצתה הרשויות, אצ"מ, הנה"ס, 13 באוקטובר 1944; אב"ג, התcheinות, 6 באוקטובר 1944, שרטוק אל ליאו כהן. על השיקולים הפוליטיים של הבריטים בעניין היהודים ראה: ט' פרילינג, בן-גוריון והצלת ילדים בשואה, עבודה לתואר מוסמך, המכון להזdotות זמננו, ירושלים 1984. 25. אמ"ע, מזכירות מפא"י, 14 בדצמבר 1944. 26. שם.
- אב"ג, יומן ב"ג, 5 בדצמבר, 6 בדצמבר 1944; אצ"מ, הנה"ס, שם: אמ"ע, מזכירות מפא"י, שם. על המפעל הקומוניסטי בחינוך ראה: מוסק, עמ' 202–209. 28. אב"ג, יומן ב"ג, 10 בדצמבר, 11 בדצמבר 1944. 29. אמ"ע, מזכירות מפא"י, שם: אצ"מ, הנהלה הסוכנות, שם.
30. קישלס, שם, 80–81. שתי השערות היו ביחס לסיבות: א. חדשות הסובייטים כי בתחום הקבוצות נמלטו גם ערים מהחזאה הסובייטי; ב. חדשותיהם כי בתחום הקבוצות נמלטו משפחותיהם של פשיטאים פולניים, שרים ואישים אחרים. בן-גוריון בדווחו במזכירות מפא"י אמר כי קבוצה אחת באה מרומניה והאחרת מהונגריה. קישלס, כאמור, מציין כי שתי הקבוצות היו של פולנים. 31. על פרשת שיירת העולים בכלובו-שבע ראה: דליה עופר, העליה הבלתי חוקית לאנץ'-ישראל בתקופת מלחמת העולם השנייה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1981, עמ' 89 ואילך. על החשש שמא פרשת טריה-זגורה תסתברך ותיראה כפרשת קלדובו ועל הקשיים בקרב הפליטים ראה: המשרד האנץ'-ישראל בקשרطا נהנה"ס, 25 בנובמבר 1944, אצ"מ S 53/1619; על הכנסת ב"ג בסוד העניין קודם צתו ראה: אמ"ע, מזכירות מפא"י, שם, עמ' 12 בדברי ב"ג.

32. אמר'ע, שם: אצ"מ, הנה"ס, שם: אב"ג, יומן ב"ג, 28 בנובמבר 1944. בדוחה בהנה"ס סיפר ב"ג עוד כי הוא לא היה שותף לביטחונו של שטיינהרדרט.
33. מידע מעודכן על אנשי טריה-זgorה קיבל ב"ג בסוילנגרד, מיד עם כניסה לבלגרדיה. מספרים והרככ: מפולין – 267, מרומניה – 68, וקובוצה שנייה של 278 מהונגריה, פולין, רומניה והסודטים. יומן ב"ג, 1 בדצמבר 1944. בזיכരות מפא"י, כפי שאמרנו לעלה, ציין כי היו רומנים ופולנים. ראה גם אצ"מ, הנה"ס, שם.
34. אב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר 1944.
35. אב"ג, שם: אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944.
36. אב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר, 5 בדצמבר 1944. לוט, שם. מוכירות מפא"י, שם. בוסול הבטיח כי ילך לראש הנציגות הסובייטית האורחתית, לריצ'ב, שהו יסידר לב"ג פגישה עם ראש הנציגות הסובייטית הצבאי. דיוון מקבל בירושלים בעניין טריה-זgorה ראה שר: 'שלגרפנו לונדון ולאמריקה וביקשנו התערבות. הציגות הרוסית בלונדון כאילו הוועדה שלא תחתerb.' אצ"מ, הנה"ס, 3 בדצמבר 1944. על מעורבותו של בוסול בעניין למד ב"ג גם מברנס שמספר לו כי הראשון כבר בקש הנחיות מלונדון, אך טרם קיבל תשובה. המגעים עם בוסול נשכו גם אחר שובו של ב"ג לארצ. ראה אב"ג, התחכבות, אבריאל לב"ג, 6 בינואר 1945.
37. אב"ג, יומן ב"ג, 6 בדצמבר 1944. הנה"ס, שם. מוכירות מפא"י, שם. וראה גם יומן ב"ג, 9 בדצמבר 1944: ב匝תו מבולגריה רשם ב"ג בזיכרונות: "... רשות יציאה נתן לי אתמול מיניסטריוון החוץ [הבולגרי], (הבקשו רשות מהרוסים?) צ'רנובוב היה כפי הנראת סגן של הגנרל ביריאוב, מפקד הצבא האדום בבולגריה והציג הבכיר של ברית המועצות בוועדת הפיקוח של בעלות הברית בסופיה. ב"ג למד מברנס כי ביריאוב הוא האיש המרכז, ולבן רצה להיפגש עמו. ב"ג רשם לעצמו כי ביריאוב לא נמצא באותה עת בסופיה, וייתכן כי זו הסיבה שנפגש עם צ'רנובוב, איש השני במעלה. עם זאת, למחרי יתרון כי ביריאוב ואנשיו לא חשבו כי יש צורך שהוא עצמו ייעוד עם ב"ג. כל קובלנות ברנס ראה: ברנס לשר החוץ, 29 בדצמבר 1944, Control/Bulgaria 740.00119, 12-2944, Control/Bulgaria 740.00119, 12-2744, ועוד, כולן ב-
- USA National Archives
38. כגןוביץ', לור מוסיביץ'. מדינאי יהודי סובייטי. מ-1930 צורף לפוליטבورو. 1935-1944 שר תחבורה ומזכיר המפלגה באזרז מוסקבה. בתקופת מלחמת העולם השנייה חבר ועד ההגנה, גוף עליון ומצומץ לניהול המלחמה. הסתיג מיל פעלות יהודית לאומית, התנגד לפועל-ישראלים, ל'בונדי' ואף ליבסקציה. לא הסתר את מוצאו היהודי.
39. למשל ניתחו של ג'ז לוי, עיתונאי יהודי, איש ג'ז זורק טימפם, שאמור לב"ג ארבעה ימים קודם לכן כי הכל בידי הרוסים. אב"ג, יומן ב"ג, 2 בדצמבר 1944. היה יוועצ'ה הבלתי רשמי של אירה הרשמן, שליח הוועד לפוליטי מלחמה בקוסטנטינופול. ניסיונות לארגן אניות להעלאת פליטים מהבלקנים באוקטובר, ראה הנה"ס, 13 באוקטובר 1944. על העילכה והאישור שהושג: המשרד הארץ-ישראלי בקושטא אל הנה"ס, 30 בדצמבר 1944, אצ"מ 1619/1619 S.
40. קישלס, עמי, 81, 82. פרשה זו לא נסתימה עם התקופת הסובייטי להמשיך. כאמור, הקובוצה הראשונה הוחרה מהגבול הטורקי משום שתוקף החיים שהיו לה פג. הקובוצה השנייה כלל לא ניסתה לעبور עד שהענין הוסדר בראשית ינואר 45'. כל אותו הזמן שבו הקבוצות

בSoloilnigrad. אב"ג, תכ"כ, 5-8 בינואר 1945, דוח וארון, אבריאל ובכר לב"ג. שם, התכתבות, 23 בדצמבר 1944 (נסלח מוקשח), 9 בינואר 1945 (התobel בארכז). משלחת המוסד לעלייה ב' בקושטא [= מAIR] אל מרכו המוסד בארכז [= ארכז], ובו נסלה, בין השאר, על שינוי מדיניות הבריטים בעניין התיירויות החל באמצעות צember 1944: "... התוצאה הראונה לשינוי זה הייתה טרגדית: אנשי טריה-זגורה ששוחררו אחרי סבל של חמישה שבועות בבולגריה הורשו להמשיך בדרכם והגיעו עד אדרנה. שנות אחודות אחורי הגיעם הם הוחזרו לבולגריה. אנו מוכוים שידיעותינו בעניין זה הגיעו אליכם, ונתקתם באמצעות המתאים ...". בדוח האמור הזכיר אבריאל את מעורבותם האמריקניים בשחרור ה-600. במכבת של ב"ג אל אבריאל, שם, 17 בינואר 1945, שאל ב"ג במפורש: 'האם נותנים רשותו לאחר עצמנו מבולגריה או לא? אם אין נותנים – מי גרם לו?: בוטול, יוגוב או צ'רפנוב?' ב"ג לא ידע בוודאות מי הוא הגורם העיקרי ואם הבריטים, ככלות הכל, אינם משחקים משחק כפול. על שחזור הקבוצה בידי הסובייטים ראה: ברנס לשר החוץ, 23 בדצמבר 1944, וכעבור שישה ימים על הקשיים בגבול הטורקי, ברנס לשר החוץ, 29 בדצמבר 1944. הרשות – שם – 340.115 A/12-2344. השני – שם, 12-2944. שנייה ב'

.USA National Archives

41. אמר', מזכירות מפא", שם: 'מכיוון שהם חושבים שהיהודים יש להם השפעה באנגליה ובארצות הברית, הם התענינו אם אני עומד לנסוע לאנגליה או לאמריקה ... חלקו הadol העם מרגיש את עצמו מפרפר בציירוני היה כזאת [הסובייטים]. הם מחוסרי ישע, ככל, אם לא תהייה עזירה ממשית הם אבודים, ולרכוש לצדדים יהודים אחדים, וזה��בילים דבר גודל ...' ב"ג באפגניה זו מוכן. כזכור, כבר באנקרה סיירו לו חיימוב ואחרים על קשיים שעוזים שליטנות בולגריה למקשים לעלות. הנה"ס, שם. וגם המשרד הארכ'-ישראל בקושטא אל הנה"ס, 25 בנובמבר 1944, 1619/53. נחותים על מבקשי עלייה, הנה"ס, 20 באוקטובר 1944. על חלקו של ב"ג בניסיונות להצלת ילדים מהבלקנים ראה: ט' פרילינג, 'עדותיו של

ב"ג בניסיונות להצלת ילדים 1939-1945', ילcot מORTH, יוני 1986.

42. אצ"מ, הנה"ס, שם: אב"ג, יומן ב"ג, 2 בדצמבר 1944. לתיאור חשבתו של השר הקומוניסט הוסף ב"ג תיאור צ'ירוי: 'בבואי אל מיניסטר הפנים הרגשתי מיד בהבדל בין שני הכתבים. ראש הממשלה גר בבית יפה, אבל פשטוט, אין כל שמירה עליו. הבית של יוגוב מוקף מליציה, שומרים עלייו בעורת מכונת ירייה מכל צד, לפניו כל דלת משמר ...': קישלם, עמ' 71: מוסק, עמ' 198. וראה גם יומן ב"ג, 9 בדצמבר 1944: 'אבל, לפני כמה ימים (3) או (4) ביקש יוגוב איש אחד שביביר אותו להודיע לחברי שיג'ידו לי, שבנון הפסיק היזיאה יש לפנות לאנגלים ...' על משקלו ראה גם אב"ג, התכתבות, 17 בינואר 1945, הערכה של ג' לוי: '... אולם הממשלה, לפי ההחלטה המיניסטר הקומוניסטי, אנטון יוגוב, אסורה כל הגירה מבולגריה ...'.

43. על מאמרי היהודים שאינם קומוניסטים להוثير ענייני היהודיים בתחום משרד החוץ, ראה: קישלם, עמ' 29-30.

44. אב"ג, יומן ב"ג, 2 בדצמבר 1944. שם, התכתבות, ב"ג לשר הפנים, אנטון יוגוב; אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944.

45. אב"ג, יומן ב"ג, 2 בדצמבר, 6 בדצמבר 1944: אצ"מ, הנה"ס, שם.

46. אב"ג, יומן ב"ג, 3 בדצמבר, 4 בדצמבר 1944. הפגישה התקיימה ב-3 בדצמבר וב-4 בדצמבר הוסיף ב"ג עוד מספר פרטיים ביוםנו. קישלס, עמ' 72, קובע שהפגישה התקיימה ב-4 בדצמבר.
47. אב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר 1944. הנה"ס, שם.
48. אצ"מ, הנה"ס, שם: הפגישה הלילית עם השליחים: אב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר 1944, וניה, אהוד אבריאל, משה אגמי, יוסף וארון ובנ"ו יוסף.
49. אב"ג, יומן ב"ג, 5 בדצמבר 1944. הנה"ס שם. מזכירות מפא"י, שם.
50. ראה הערכתו של וניה פומרנץ, מראשית 1945, על המצב הפליטי בבולגריה: '... כל הגורמים האלה ועוד רבים, כגון אלו, הביאו לידי כך שבבולגריה מתחילה לראות עצמה כمبرשת את מדיניות החוץ שלה על רוסיה הסובייטית בלבד.' אב"ג, התכתבות, וניה לחברים, 23 בינואר 1945, וראה שם גם על עלייה מתמדת במשקלם של הקומוניסטים היהודים, וכי דימיטרוב, שהיה בעל אוירונטזיה מערבית מדי הודה. על המצב בבולגריה ראה גם דוד'יך אבריאל, אב"ג, שם, 24 בינואר 1945. על קשיים בעלייה אחרי צאתו של אב"ג, המשרד הארצישראלי בקושטא להנחתה הסוכנות, 30 בדצמבר 1944, אצ"מ 53/1619 S. תהיות על משקל הבריטים בעיכובים: PRO FO 371/5111/WR, PRO, בدل לוקר להנדeson, 17 בינואר 1945, ובעיקר שם, מברק שרת לולקר, 14 בינואר 1945, יותר מרומו, כי בפעולות הנציגות הבריטית ברומניה היה לעלה משמצ' של הזמנת סירוב רוסי לאפשרויות העלייה. שליחי המוסד לעלייה בקושטא הדגישו ודוקא את חלקה של הממשלה הבולגרית בעיכובים. ראה מכתבם אל מרכז המוסד בארץ, אב"ג, התכתבות, 9 בינואר 1945: '... מבולגריה אין נחת. הממשלה הבולגרית אומרת כמעט באופן גלוי שהיא לא תרצה יציאת היהודים. על אף הרישוון הרוסי שניתן ל"ሚילכה", אין סיכוי קרוב שנוכל להזין את העניין ...' על הסיבות לעלייה המונית לארצישראל ראה קישלס, מעמ' 301: 'מהודע וכייד באה יהודות בולגריה לשישראל.'
51. מוסק, עמ' 189–190; קישלס, עמ' 18–23, 29–39. בקונסיסטוריה היו שלושה נציגים רשמיים של המפלגה הקומוניסטית וארכעה נציגי 'ארגוני': 'קצינים לוחמים', 'אינטלקטואלים', 'אורט' והקומיסר לענייני יהודים. יור' ההנהלה, דוד ירוחם, נציג המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, שימש איצטלה נווה לשלטונו הקומוניסטים במוסד זה. לציונים הוצעו שני מושבים: אחד לנציג פועל'צ'יון ואחד לציונים-הכלליים. קישלס, עמ' 24–26, 30–39; מוסק, עמ' 190–191.
52. אב"ג, יומן ב"ג, 28 בנובמבר, 30 בנובמבר 1944; אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944. ב"ג נפגש עם שבתאי אשכנזי וויטלי חייםוב. על הרכב הממשלה Kongress und maakovim שליוו את הקמתה ראה: קישלס, עמ' 59–62.
53. עדות לויאה דקאלו, קישלס, עמ' 66–68.
54. שם, עמ' 71; אב"ג, יומן ב"ג, 11 בדצמבר 1944, ראש הפרקם לנאות. PRO FO 81/4/48 371/WR 81/4/48 7 בדצמבר 1944: דיווח בוטול למשרד החוץ על דברי ב"ג באספה הפומביות של הי-4–6 בדצמבר, כפי שהופיע בעיתונים הבולגריים Svoboda, Zaria, Narod.
55. אב"ג, יומן ב"ג, 3 בדצמבר, 5 בדצמבר, 7 בדצמבר 1944: 'הנתתי מכתב הוראות להסתדרות הציונית', את המכתב ראה שם, 11 בדצמבר 1944.

56. ראה הנחיותיו לשליחים לאחר הפגישה עםם, אב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר 1944.
57. אמ"ע, מזכירות מפא"י, 14 בדצמבר 1944.
58. קישלס, עמ' 111–113. על פעולות השליחים עד בוא ב"ג ראה דז"ח השליחים בישיבתם עם ב"ג, יומן ב"ג, 4 בדצמבר 1944.
59. אב"ג, יומן ב"ג, 1 בדצמבר 1944: 'הגויים' [מירכאות במקור] יודעים שבא מלך היהודים' [מירכאות במקור].
60. בהרבה: מוסק, עמ' 192–196: 'המאבק על הנהגת התנועה הציונית'; קישלס, עמ' 48–49.
61. ב"ג רשם ביוםנו: 'מסרו לי שברארית אוקטובר התקינה מועצה ציונית בסופיה משלשים ערים. כשהשראות איש החליטו על הקמת הסתדרות ציונית איחוד; חברי הסיעות קיימות ייכנסו להסתדרות על בסיס חברות אישיות.' כן מסרו לו על פרוגרמה ציונית שאומצה בידי באי מועצה שהתקינה באוקטובר, ובמרוכזה עלייה והעברת הנפש והרכוש לאرض. אב"ג, יומן ב"ג, 3 בדצמבר 1944. ראה גם ב"ג בדצמבר. בפוגישה פנמית עם השליחים נמסר לו על פעולותם קודם בואה. בין השאר נמסר כי בקבוצת הפעילה היה גם משה אגמי, כי המצב היה בכיר רע; 'תנווה פחה ליצאת לרחוב', על כינוס הוועידה ועל פעולות ארגוניות אחרות שהשליחים יזמו. וגם: מזכירות מפא"י, שם, על פעולות השליחים והועידה הציונית הראשונה לאחר השחרור.
62. אב"ג, יומן ב"ג, 6 בדצמבר 1944. הנה"ס, שם.
63. שם.
64. אב"ג, יומן ב"ג, 7 בדצמבר 1944. מכתבו אליהם, שם, ב-11 בדצמבר 1944. המכתב הופנה אל ד' רנסנוב, לי לרובבה, ב' ארדיטי, שי' עובדיה, ד'ר שי' אוקלס. וראה גם: הנה"ס, שם; קישלס, עמ' 72: ב"ג הורה להפגין ברזיזיוניסטים כמו ביתר הזרים בציגונות.
65. אב"ג, יומן ב"ג, 5 בדצמבר 1944: 'נתעוררה שאלת אגדות ת' הרצל, הטוענת שהיא של ציונים כליליים. יש לה רכוש. הוסכם שהאגודה היא חלק של הסתדרות האיחוד, ולא רק של הציונים הכליליים.' אגדה זו מונתה כ-1500 חברים. שם, 7 בדצמבר 1944, דבריו בעניין האיחוד עם חברי השומר-הצעיר.
66. ראה: קישלס, עמ' 156–160.
67. אב"ג, יומן ב"ג, 11 בדצמבר 1944.
68. אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944.
69. על הكونסיסטוריה ותפקידיה: מוסק, עמ' 190, 201–202.
70. אב"ג, יומן ב"ג, 3 בדצמבר, 5 בדצמבר, 6 בדצמבר 1944.
71. שם, 2 בדצמבר, 5 בדצמבר 1944. הנה"ס, שם.
72. אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944: אב"ג, יומן ב"ג, שם.لوح, שם; קישלס, עמ' 67–68.
73. אב"ג, יומן ב"ג, 5 בדצמבר 1944. הנה"ס, שם. וראה גם דברי ב"ג לנציג הקומוניסטי בפגישה עם חברי הקונסיסטוריה. הנציג הקומוניסטי הביע הסכמתו למגמות האחדות שהציגו ב"ג, וב"ג ענה לו ביבושת: '... ההסכמה להלכה לא מספיקת...' בראיון לעיתון דנה, 5 בדצמבר 1944, אמר ב"ג: 'עשה מה שבירצתי בקרוב תנועת הפועלים הסוציאליסטית באירופה כדי להוציא מועל לבולגריה. בעוד חודש חדש יארצכם איה בלונדון ואנצל את ההזמנות להסביר לסוציאליסטים האנגלים שארצכם ראוי לככל עוזרה מצדך'. קישלס, עמ' 71. ראה גם דברי ב"ג ב"ג ב"ג, 6 בדצמבר 1944, בדיוחו של בוטול

- .למשרד החוץ, ראה לעיל העירה, 54, WR 81/4/48.
- .74. יומן ב'ג, 5 בדצמבר 1944, בהרחבה על מרכבי הפעולה הנדרשת. ראה גם יומן ב'ג, 11 בדצמבר 1944, רישום מפורט של פרטיו הפגישה.
- .75. בשובו ארצה וידא ביצוע. במקומו לאבריאל שאל: "... תקבל בבקשתה מוניה פרטים נוספים על כינויו הראשי הקהילות: כמה שליחים היו, כמה קומוניסטים ובני בריתם, כמה ציוניים, הופיעו הציונים, התנו לems דבר, התנגדו להחלטות שנתקבלו, הנשאו בוועידה לאחר שנתקבלו החלטות, המחו אחר כך בתוך הקונסיסטוריה, האם הקונסיסטוריה מודעה עם ההחלטה האלו, האם חשבים הציונים על החלטות פומבית או על יציאה מהקונסיסטוריה? אב"ג, התחבות, ב'ג לאבריאל, 17 בינואר 1945. כן סייע ב'ג ליוסף (פיקו) לוי, מראשי יהדות בולגריה ואיש המשרד הארץ-ישראל שם, להיפגש בארץ עם שורה של אישים החווינים ביותר לארגון סיוע: אליעזר קפלן, גובר הסוכנות היהודית, ד"ר ייל מגנס, מראשי הגיינט בארץ, יצחק גרינבוים, יו"ר ועד ההצלה, אליהו דובקין, משה שפירא, ראש מחלקת העלייה ועוד. מכתבי ב'ג אל אישים אלה ראה: א 198, S44/5, כולם באצ"מ, 3 בינואר 1945.
- .76. אב"ג, יומן ב'ג, 1 בדצמבר 1944.لوح, שם: אצ"מ, הנה"ס, 17 בדצמבר 1944. ראה גם: קישלס, עמ' 68-69.
- .77. אב"ג, יומן ב'ג, 2 בדצמבר 1944.
- .78. שם, 11 בדצמבר 1944. רישום מפורט של נאים ב'ג. אפשר שזו רישום מאוחר, ברטראנספקט, של הנאים, ואפשר שזו העתקה מדף שעליו רשם את ראשי הפרקים לנאים.
- .79. אב"ג, יומן ב'ג, 3 בדצמבר 1944.